

T.C.
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE TOPLUMSAL DÜŞÜNCE
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MİLLİYETÇİLİK: TÜRKİYE'DE SÖYLEMSEL VE SÖYLEMSEL
OLMAYAN PRATİKLERDE FUTBOL ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilara C. Hekimci

2013-İstanbul

Milliyetçilik: Türkiye’de Söylemsel ve Söylemsel Olmayan Pratiklerde
Futbol Örneği

Nationalism: The Case of Football in Turkey in Discursive and
Non-Discursive Practices

Dilara Canfeda Hekimci

111679006

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ferda Keskin

Jüri Üyesi: Öğr. Gör. Kaan Atalay

Jüri Üyesi: A. Bağış Erten

Tezin Onaylandığı Tarih: 25/09/2013.....

Toplam Sayfa Sayısı: 108.....

Anahtar Kelimeler

- 1) Milliyetçilik
- 2) Türkiye’de Futbol
- 3) Cinsiyetçilik
- 4) Irkçılık
- 5) Militarizm

Key Words

- 1) Nationalism
- 2) Football in Turkey
- 3) Sexism
- 4) Racism
- 5) Militarism

Özet

Fransız devrimi sonrası ulus- devletlerin inşasıyla ortaya çıkan milliyetçilik yaşamın her alanına yayılmaktadır. Futbol da milliyetçiliğin av sahalarından biridir. Temelleri İngiltere’de atılan modern futbol, milliyetçiliğin içselleştirilmesinde araçsallaştırılmıştır. Avrupa’da başlayan bu süreç Türkiye’de de yaşanmıştır. Bu çalışma, öncelikle milliyetçiliğin gelişimini ve bu gelişen milliyetçilik söylemlerinin Türk futbol tarihini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken ise Türk tarihini dönemsellendirme yolu seçilmiştir. İlk olarak milliyetçiliğin ortaya çıktığı Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ele alınmıştır. Ardından erken cumhuriyet dönemine bakılıp futbolun tarih içindeki milliyetçi dönüşümü gösterilmeye çalışılmıştır. 1980 sonrası dönemde değişen ekonomik ve siyasal düzenle beraber çıkan Avrupa eksenli zenofobik söylemlere bakılmıştır. Son olarak, 1990 sonrasında yaşanan futbolda yükselen militarist, cinsiyetçi ve ırkçı hareketler gösterilerek, futbolun spor olmaktan öte, günlük yaşamımızı şekillendiren bir olgu olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Milliyetçilik, Türkiye’de Futbol, Cinsiyetçilik, Irkçılık, Militarizm*

Abstract

Nationalism which was born out of the construction of the nation-states in the aftermath of the French Revolution has spread into all the domains of our life. Football is one of the “hunting grounds” of nationalism. Modern football, which was created in England is extensively utilized for the internalization of nationalism. This process, which first appeared in Europe, has eventually spread to Turkey as well. This work seeks to explain the development of nationalism and the ways through which these nationalist discourses affected the history of football in Turkey. Doing this, Turkish history has been evaluated based on different eras. Firstly, the last years of the Ottoman Empire which witnessed the birth of nationalism, is analyzed. Secondly, the early Republican era is scrutinized in order to picture football’s nationalist transformation. The following part consists of the analysis of 1980s and changing economic and political platforms accompanied by the rise in xenophobic discourses throughout Europe. Finally, deriving examples from rising militarist, sexist and racist movements in football in the 1990s, the work attempts to convey that football is beyond a mere sport, and is rather a fact that is capable of shaping even our daily life.

Key Words: *Nationalism, Football in Turkey, Sexism, Racism, Militarism*

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
GİRİŞ.....	1
1. MİLLİYETÇİLİK: TEORİK DEĞERLENDİRME.....	5
1.1. On Sekizinci ve On Dokuzuncu Yüzyıllar.....	6
1.2. Modern öncesi Milliyetçilik Yaklaşımları.....	14
1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım.....	14
1.3. Modern Sonrası Milliyetçilik Yaklaşımları.....	17
1.4. Sıradan Milliyetçilik.....	22
2. TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE FUTBOL.....	25
2.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	25
2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi.....	31
2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi.....	35
2.2.1. Milli Mücadele.....	35
2.2.2. Cumhuriyet’in İlk Yılları.....	41
2.3. 1980 Sonrası Türkiye ve Milliyetçilik.....	60
2.4. 1990 Sonrası Türkler’in Ayak Sesleri.....	65
2.6. “Öteki” üzerinden Türklüğün Büyüklüğü.....	71
2.7. Kulüp Milliyetçiliği.....	75
2.8. Futbolun Uluslararasılaşması.....	76
2.9. Şiddetin Meşrulaştırılması Militarizm ve Cinsiyetçilik.....	80
2.10. Futbolda Irkçılık ve Zenofobi: “Bizden Olmayanlar”.....	87
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	96
EK-1.....	Error! Bookmark not defined.

Annem ve Babama...

“Milyonlarca insanın oluşturduğu hayali topluluklar, on bir kişilik bir takımında daha gerçekmiş gibi görünmektedir.”

Eric Hobsbawm

GİRİŞ

Milliyetçilik kavramını on sekizinci yüzyılın sonuna, hatta bazı yazarlara göre Kant ve Rousseau’ya kadar götürmek mümkündür. Sosyal bilimlerin konusu olması 1920’leri, 1930’ları bulan, günümüzde sıkça tartışılan ve birçok farklı yaklaşımı içeren bu kavram içinde önemli bir paradoksu da barındırmaktadır. Milliyetçi akımlar, her geçen gün birçok farklı alana sirayet ederek etkisini hızla arttırarak toplumun her tabakasına nüfuz etmiştir. Diğer taraftan küreselleşen dünya ile değişen dengelerle ve yavaş yavaş ortadan kalkan sınırlarla, ulus-devlet özelliklerini kaybetmeye başlayan bu milliyetçi akımlar büyük bir açmazda sürüklenmiştir.

Habermas’ın (1996) söylemiyle küreselleşme, kendi sınırlarını “neredeyse nevrotik olarak gözetten ulus-devlet için tehlikeye işaret etmekte” ve giderek küreselleşen sorunlar karşısında ulus devlet, “artık demokratik vatandaşlığın görünür gelecekteki idamesini sağlayacak uygun bir çatı” sağlayamamaktadır. Küreselleşmenin bu milliyetçilik kavramını içini boşaltması beklenirken ulusal kimlikler çok daha sert bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Moderniteyle gelen rasyonalitenin milliyetçiliği geriye itmemesinin yanı sıra, siyasal ve toplumsal yaşamı düzenleyen milliyetçiliğin oynadığı rol de git gide artmaktadır. Düşünülenin aksine,

giderek küresel bir hegemonya olan milliyetçilik, siyasal ve kültürel alanı “güçlü bir gerçeklik” olarak çevrelemektedir(Smith, 1991, s. 223). Etnik çatışmalarla, fanatizmle ya da aşırı sağcı siyasal aktörlerle açıklamanın yetersiz kaldığıve her geçen gün kendini yeniden üreten bu olguya farklı bir açıdan bakmak gerekmektedir. Bu yeniden-üretim süreci nasıl gerçekleşir ki, milli kimlik ve millet/ulus farketmeden, kabullenilerek ve “doğal” bir durum olarak algılanır hale gelir?(Balibar, 1991, s. 111)Kendisini “doğal,” “sabit” ve “verili” bir kategori olarak nasıl yeniden üretebilir?

Yalnızca bir toplumsal hareket olmayan milliyetçilik aynı zamanda bir ideoloji, bir dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç biçimidir. Bu doğrultuda millet de kültür biçimi tarafından kabul edilen bir kimlik tipidir(Smith, 1991, s. 118,147). Milliyetçilik yalnızca sıcak çatışmalarda ortaya çıkan saldırgan bir ideoloji, zaman zaman zuhur eden bir olgu değil, her şeyden önce bilincimizi şekillendiren, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylemdir. Bir başka biçimde söylemek gerekirse milliyetçilik, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, bireylerin özne olarak oluşumunda kilit rolü oynayan davranışlarımızı yönlendiren bir görme, algılama, yorumlama biçimidir(Gleen Jordan, Chris Weedon, 1995, s. 14).

Gündelik hayatın bir parçası olan milliyetçiliğin, özneler tarafından nasıl içselleştirildiğini anlamamız için günlük hayata dair söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerle nasıl kendini yeniden ürettiğini incelememiz kaçınılmazdır. Bu çalışma ise milli kimliğin sürekli ve yeniden oluşumundaki bu süreci incelerken futbol kültürüne Türkiye ekseninde bakarak, bu pratiğin Türk milliyetçiliğinin yeniden üretilme sürecinde etkin

bir rolü oynadığını varsaymaktadır. Bu sebeple ilk bölümde milliyetçiliğin yeniden üretimi, millet olgusu ve milliyetçiliğin simgesel boyutu, milliyetçilik literatüründeki farklı yaklaşımlara bakılarak anlamaya çalışılacaktır. Özellikle son dönem milliyetçilik akımlarından olan “sıradan (banal) milliyetçilik” (Billig, 2003) üzerinde durularak milliyetçiliğin sıradanlaşıp nasıl hayatımızın bir parçası haline geldiğine değinilecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye’de milliyetçiliğin oluşumuna, Osmanlı’nın son dönemlerinden başlayarak tarihsel gelişimine ve zamanla değişen veçhelerine bakılacaktır. Türk milliyetçiliğindeki bu sürekliliği anlamak açısından Türkiye’nin kuruluş ideolojisinin üzerinde fazlaca durulacaktır. Makbul vatandaşın inşa sürecinde güdülen politikaların bu süreklilik içinde nasıl kopmalara ve kırılmalara yol açtığı anlatılacaktır. Bu bölümde son olarak 1990 sonrası Türkiye’de farklılaşan milliyetçilik algısı vurgulanacaktır. Popüler kültür pratiklerinden biri olan futbol, tartışmasız siyasal kimliklerin oluşumunda etkin bir rol oynamaktadır. Spor ve özellikle futbol, sınıfsal, kültürel, etnik/ırksal ve toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerinin yeniden üretilmesi sürecinde, hegemonya mücadelesinin gerçekleştiği önemli bir kültürel alandır. Türkiye’deki örneklerine geçmeden önce bu bölümde biraz dünyadaki emsallerine bakarak futbolun kitleler üzerindeki etkisi incelenecektir. Toplum içinde edindiği yerle toplumsal farklılaşmaya, bölünmeye, eşit olmayan güç ilişkilerine dayalı bir oluşum olan futbol, “hayali cemaat”(Anderson, 1983) yaratılmasında ve sürdürülmesinde önemli katkılar sağlar. Bu sebeptendir ki milli kimliğin oluşmasında toplumsal pratiklerin bir mücadele alanı haline gelmiştir. Son

olarak bu bölüm bir popüler kültür biçimi olarak futbolu kavramsallaştırarak, siyasetle ilişkisini anlamayı ve milliyetçilikle olan bağlantılarını derin bir şekilde irdelemeyi hedefler.

1990 sonrası Türkiye’de değişen konjonktürün incelendiği son bölümde, milliyetçilik algısı ve futbol havası ile birlikte, siyaset-futbol ilişkisinin daha da belirgin hale gelmesi ele alınmıştır. Milliyetçiliğin ve şovenizm arasındaki geçişkenlik içinde popüler kültürün önemli parçası olan futbol kendine önemli bir yer bulmuştur. Futbolun içindeki farklı aktörlerden yola çıkarak, milliyetçilik kavramının nasıl hızla yayıldığı, günlük pratiklerde nasıl vücut bulduğu anlatılacaktır. Futbolcuların, teknik direktörlerin, taraftarların, uluslararası ve ulusal karşılaşmalarda rakip tarafı nasıl konumlandığından, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi milliyetçilikle bir arada düşündüğümüz kavramların nasıl futbolla iç içe geçtiğinden bahsedilecektir. Nihayetinde bu bölümde Galatasaray’ın UEFA Kupası’nı alması, Diyarbakırspor’un 1. Lig’e çıkarılması gibi herkesin aşına olduğu konulara milliyetçilik perspektifinden bakarak farklı bir yorum getirmek hedeflenmiştir.

1. MİLLİYETÇİLİK: TEORİK DEĞERLENDİRME

Milliyetçiliği anlamak için öncelikle “millet/ulus nedir” sorusunu sormamız gerekiyor. Ulus kavramının Arapça’daki millet sözcüğünden geldiği kabul edilmekle birlikte kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Bernard Lewis, millet sözcüğünün Aramice’den geldiğini ve “bir söz” anlamına gelen “milla” kökenine dayandığını söylemekte ve “bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğunu” ifade ettiğini belirtmektedir. Etimolojisindeki dinsel anlam doğrultusunda millet sözcüğü, daha çok aynı dine inanan insan topluluklarını ifade ederken, Moğolca kökenden gelen ve “nation” sözcüğü karşılığında kullanılan “ulus” sözcüğü farklı bir etnik topluluğu belirtmektedir. Walker Connor’a göre ulus, aynı soydan geldiklerine inanan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak tanımlanır. John Dunn ise ulus tanımını “doğuştan, genlerle miras alınan dil ve kültürle bir araya gelen insan grubu” olarak yapar. Anthony D. Smith için de soy ve köken efsaneleri, ortak mitler ve tarih, seçilmiş olma duygusu gibi etnik göstergeler ulus içinde olması gerekenlerdir(Yıldız, 2010, s. 29).

Kendilerini millet varsayan toplumlardan bazıları bir düşünme, davranış, işaret, iletişim biçimleri sistemi olan kültür birliğine millet derken, diğer taraftan millet olmayı aynı millete ait olmayı kabullenen topluluklar olarak nitelendirir. Bir başka deyişle milletleri insanlar yaratır; milletler insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Örneğin aynı dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde

bir millet/ulus olabilirler(Gellner, 2008, s. 78). Takım tutmak da bunun gibidir. Bir takımın taraftarı olduğunuzda da artık ortak bir diliniz, bir bayrağınız, marşlarınız, formalarınız ve kültürünüz olur. Bu ortaklıklara sahipseniz artık o takımın bir taraftarısınızdır.

Milliyetçiliğin teorik çerçevesini çizebilmek için öncelikle ilk nüvelerinin ortaya çıktığı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılları ele almalıyız. Yirminci yüzyıla gelindiğinde artık milliyetçilik akademinin konusu olmuş ve daha sistematik bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan iki ana ayırım, milliyetçiliğin modern öncesi mi sonrası mı olduğuna dairdir. İlk olarak, ele alacağımız milliyetçiliğin ortaya çıkışının modern öncesi döneme ait olduğunu iddia eden ilkçi (primordialist) yaklaşım olacaktır. Sonrasında ise milliyetçiliğin modernitenin bir ürünün olduğunu iddia eden modernist yaklaşımları ele alınacaktır.

1.1. On Sekizinci ve On Dokuzuncu Yüzyıllar

Elie Kedourie'ye göre bu döneme, geliştirdiği etik ve epistemolojik ikiliğin kendisinden sonra geleceklere etkileyecek olan Immanuel Kant'tan başlatmalıyız. Kant'a göre etiğin bu fenomenal dünyaya bağlı olması imkansızdır. Çünkü etik, bu dış dünyanın kuralları ve kanunları tarafından değişirse birey asla "özgür" olamaz. Ancak Kant, iç dünyadaki evrensel kurallara uyarsak erdem ve özgürlüğe ulaşabileceğimiz söyler. Bu özgürlük ise özerk ve özgür irade olan iyi iradedir. Bunları siyasi arenaya

yansıttığımızda, kendi kaderini tayin etme hakkı en önemli değer, cumhuriyetçilik ise özerk iradenin yankısıdır(Kedourie, 1994).

Kant'a farklı bir yorum getiren Johann Gottlieb Fichte, fenomenal dünyanın evrensel bir bilinç ya da Ego'nun yansıması olduğunu söyleyerek dış dünyayı tamamen anlaşılır hale getirmektedir(Kohn, 1949, s. 319). Bu dönemin belki de ortak vurgusu, dünyanın organik bir bütün olarak algılanmasıdır. Bu organik düşüncenin siyasete yansıması ise durumu bambaşka bir boyuta taşımaktadır. Fichte, bireylerin tek başlarına hayaletten farklı olmadıklarını, ancak bir bütün içinde gerçeklik kazandıklarını söylemektedir. Bireylerin ancak bir bütünün parçaları olmaları durumunda kendilerini gerçekleştirebileceklerini iddia eder. Buna devlet düzleminde baktığımızda devletin kendi çıkarlarını koruyan bireyler topluluğundan ziyade, kendine ait bir bütünlüğü olduğunu vurgular. Devlet ve birey bir bütün halinde hareket ettiği sürece özgürlük mümkündür (Kedourie, 1994). Fichte,1908'de patlak veren Fransa ve Prusya savaşı sonrası, bireysel özgürlük idealinin gerçekleşeceğine inandığı Fransız önderliğindeki Napolyon'dan, Prusya Savaşı karşısındaki tutumu sebebiyle vazgeçmiş ve Alman milliyetçiliğini savunmaya başlamıştır. Bu kozmopolit milliyetçilik Almanlar aracılığıyla tüm dünyaya yayılmalıydı(Kohn, 1949, s. 325, 337). Almanları milliyetçiliği yaymasını savunan bu görüşten sonra, "Millet, doğal bir bitki ve aile gibidir, sadece daha fazla dalı vardır." diyen, on sekizinci yüzyılda milliyetçilik kavramını ilk kez kullanan Alman filozof Johann Gottfried Herder'e bakabiliriz.

Herder, döneme ait evrenselci düşünceye karşı çıkararak, kültürler arası farklılığı göz ardı etmemek gerektiğini söyler. Millet kavramına kutsallık atfeden, dilin ve kültürün millet oluşumundaki yerini belirtirken bu sürecin günlük uygulamaların, ritüellerin ve insan hayatını anlamlandıran mitlerin önemini vurgular(Poole, 1990, s. 68). Herder'e göre dil insanın başlangıcıdır ve ortak dil bir milletin oluşumunda ilk aşamadır. Gelenek, görenek, kanunlar da dilde olduğu gibi her toplulukta farklıdır ve kendine özgüdür. Ama yalnızca bunlar toplulukların bütünü olarak görülmemelidir. Bir toplumu anlayabilmek için o toplumun tamamına bakmak ve tüm bu ifadeleri anlamak gerekir. "Otantiklik" düşüncesinin bir sonucu olarak Herder, doğanın bir ürünü olan milletin birbirine karıştırılmasını doğaya aykırı bulur. Zamanla milletler özlerinden sapabilirler. Fakat bu bir daha özlerine dönmeyecekleri anlamına gelmez. Bu öze dönüş ise kendi kaderini tayin edebilen bireyin, bir bütün olarak millet bilinciyle devletini kurmalarından geçmektedir. Alman romantik milliyetçiliğinin adımları bu denli atılmışken, Fransız Rousseau'nun da milliyetçilik literatürüne etkisini azımsamamak gerekir. Birçok kişiye göre tam anlamıyla milliyetçilik literatürünün içinde düşünülmeyen Jean Jacques Rousseau'nun "genel irade" (general will) kavramı milliyetçiliğin şekillenmesi evresinde önemli bir role sahiptir.

Rousseau, bir grubun başka bir grubun tahakkümü altına girmesini büyük bir tehlike olarak görür ve bu tehlikenin önüne ancak "genel irade" ile geçilebileceğini öne sürer. Bir bütünün parçası olduğunu düşünen "vatandaş", kendi çıkarlarının önüne toplumun çıkarlarını koymayı öğrenir.

Birbirlerine bağımlılık duygusuyla bağlanan ve birbirlerini koruma içgüdüleriyle davranan bu bireyler, varlıklarını ancak ulus-devletin içinde idame ettirebilirler(Barnard, 1984, s. 245-247). Birbirini kollayan topluluğun vatandaşlık anlayışının içine vatanseverlik kattığınızda ise tadından yenmeyecek bir hal alır. Bu ortaya çıkan hal ise milliyetçiliğin kökenleri için ortam yaratır. Artık on sekizinci yüzyılda temelleri atılan milliyetçiliğin yoğun olarak yaşandığı çağa, on dokuzuncu yüzyıla bakma vaktidir.

Bu dönemde de millet kavramının doğallığı tartışılmadan farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle tarihçiler, milliyetçiliğe olumlu yönden bakan ve gelişmesinde katkıda bulunan grubu oluşturur.Diğer taraftan bu dönemin tarih içinde kalıcı bir yeri olmadığını düşünen daha çok Marksistlerin oluşturduğu eleştirel kanat mevcuttur. Milletın gelenek göreneklerini, millet doğal varlığını ispatlayacak kanıtları aramaya çalışan tarihçilere, millet kavramını özgürlüğün koşulu olarak gören Jules Michelet'i örnek gösterebiliriz. Kendisi milliyetçiliğin tarihsel sürecini incelerken, Fransız Devrimi'ne bakar ve oradan doğan kardeşlik ruhunun tüm eşitsizliklerin önüne geçtiğini belirtiyordu. Bunun sebebi ise vatanseverliğin ortaya çıkışıdır(Smith, 1996, s. 177-8). Michelet, vatanseverlik ateşiyle insanların hayatlarının daha iyi bir hale geleceğini düşünüyordu. Milliyetçiliği destekler nitelikte görüş bildiren yalnızca tarihçiler değildi elbette, İngiliz düşünür John Stuart Mill'de bu yönde görüşlerini dile getiriyordu.

John Stuart Mill'in *Considerations on Representative Government* (1861) kitabında belirttiği gibi millet, etnik, dilsel ve dinsel ortaklık üzerine kurulan bir kavramdır ve vatandaşlığı da bu millet tanımıyla birleştirmektedir. Bu ortaklık hissi ise bütünün parçası grubundaki insanları tek bir çatı altında toplanmayı istiyordu. Mill, homojen olan toplum sayesinde birlik ve özgür rejimlerin kurulabileceğini iddia etmektedir. Böylece farklı dilleri konuşan insanların ortak bir kamuoyu oluşturması imkansızdır. Dil ve hissiyatı birbirine paralel gördüğü için farklı dillerde konuşan insanların birbirinin hislerini anlayamayacaklarını söyler. Kültürel ortaklıklar üzerine kurulu bu millet anlayışından dolayı özgür kurumların da bu koşullar altında ortaya çıkabileceğini söyler. Bu düşüncelerin üzerine eleştirel yaklaşımlara geçebiliriz.

Eleştirel yaklaşımlara Marksist akım üzerinden baktığımızda millet kavramının Marksizm içinde güçlükler yarattığını görürüz. Marksist akım, insanların “yanlış bilinçlenme”ninavucuna aldığını düşünenlerle, birlikte mücadelenin öncelikle kendi milletinin içinde başlaması gerektiğini düşünenler arasında da ayrılmaya yol açıyordu. Calhoun'a göre Marx ve Engels'in en büyük hatası, devrimin kahramanları olacak işçilerin kendilerini yalnızca sınıfsal kimlikleri üzerinden tanımlayacaklarını varsaymaktır. Onlara tek bir kimlik üzerinden bakmamak, dini kimlikleri, aidiyet duydukları milletleri göz ardı etmemek gerekir (Calhoun, 1997, s. 26-28). Marx ve Engels'e bir diğer eleştiri ise, modern toplumlara bu tarihsel süreç içerisinde büyük teori ışığında bakmalarında ötürü gelir. Bu tarihsel gelişim sürecinde feodalizmden modern kapitalist üretim şekline

geçilmesiyle de modern milletin ortaya çıktığını söylerler. Ortak dil, gelenek, tarih ve coğrafya millet olmaya yetmez diye düşünürler. Zira onlara göre millet olabilmek için belirli bir ekonomik ve toplumsal seviyeye ulaşmak gerekmektedir.

Marksizmin vurguladığı insanların ekonomik sınıflar üzerinden tanımlanması, futbol sahalarında da kendini göstermektedir. Modern futbolun hızla yayıldığı dönemlerin başında işçilerin boş zamanlarında bir araya gelmelerini, hatta Marksist açıdan bakıldığında afyon niteliğindeki bu oyun, hâlâ bazı futbol kulüpleri için bir sınıf mücadelesinin simgesi halindedir. Mesela İtalya'nın liman kenti Livorno futbol takımı kendini konumlandırırken, işçi takımı olduğunu açıkça dile getirir. Şehir nüfusunun çoğunluğu Mao'cu olan bu şehirde oyunun kendisinden çok tribün kültürü ön plandadır. Yalnızca Livorno değil İtalya'da küçümsenmeyecek sayıda sol görüşün hakim olduğu takım vardır. Atalanta, Modena ve Empoli bunlardan bazılarıdır(Gözelekli, 2006).

Marx ve Engels'e gelen bu eleştirilerden sonra, yirminci yüzyıla götüren düşüncenin tohumlarını atan Fransız tarihçi Ernest Renan'a bakmakta yarar var. Micheline R. Ishay'ın giriş bölümünde belirttiği gibi, Renan, birliklerini sağlayabilmek için geçmişte kötü anları yok sayan, unutan milletlerin, doğal ve verili olmadığını, başının ve sonunun olduğunu söyler. Liberal bir bakış açısıyla yaklaştığı milletin, onu oluşturan bireyler tarafından sürekli olarak yeniden üretilmesi gerektiğine vurgu yapar (Akt. Özkırmılı, 2013, s. 56). Buradan yola çıkarak modern yaklaşımları ele almaya başlayabiliriz. Tüm bu düşüncelerin ortaya çıktığı bu

dönemde, toplumsal normların tüketildiği, düzenlendiği bir alan olarak futbol yavaş yavaş etkinliğini göstermeye başlamıştır.

Çinlilerin ts'u kü, Japonların kemari'sinin, Fransızların la soule'unun, İtalyanların calcio'sunun geçmişi milattan öncelere dayansa da günümüz futbolunun ortaya çıkışı ya da "icat edilişi" on sekizinci yüzyılın sonu on dokuzuncu yüzyılın başını bulmuştur. İngiltere'de doğan futbol hızla dünyaya yayılmış ve tüm kültürler tarafından kabul görmüştür. 1633 yılında oynanan bir İngiliz tiyatro eserinde "günümüzde spor futboldur" denerek daha kapitalizmin yeni yükseldiği İngiltere'de futbolun yerinin ne denli önemli olduğu vurgulanmaktadır (Stemmler, 2000, s. 41). Özellikle alt sınıfların ilgi gösterdiği bu oyun aristokratlar ve din adamları tarafından hoş karşılanmıyor, hatta yasaklanma yoluna kadar gidiliyordu.

İngiltere'de futbolun yükseldiği dönemde iyice hız kazanan "Çitleme" (Enclosure) hareketi ise topraksız ve ayakta kalmaya çalışan işçi sınıfını daha da güçsüz hale getirmişti. Çaresizliği dile getirmek isteyen bu kalabalık kendini en rahat futbol maçlarında ifade edebiliyordu. Bu nedendir ki işçi sınıfının sesini kesmek isteyen toprak sahiplerine ve kilisenin futbol maçlarını yasakladığına dair haberlere rastlanmıştır (Stemmler, 2000, s. 75-76). Hobsbawn ise futbolun İngiliz sanayisinin en önemli kültürel ihraçlarından biri olduğunu vurgular. Paskalya perhizinin arife gününde oynanan Orta Çağ futbolunun (Mob Football), çevreye zarar vermesi, toplumu ahlaki yozlaşmaya sürüklemesi, işçi sınıfının bir araya gelmesi gibi sebeplerden dolayı yasaklanması, buna karşılık gençlerin mücadele alanı olarak burayı görmesi, futbolun nasıl etkili bir araç olduğunu

göstermektedir (Akt. Erdoğan, 1993). Üzerinde güneş batmayan ülkenin askerleri, tüccarları ve işçileri, gittikleri her ülkeye futbolu da beraberinde götürüyorlardı (Wahl, 2005, s. 42-44). Ayak oyunlarının geçmişi nedeniyle de farklı kültürle de olsa bu oyunu içselleştirebiliyorlardı.

Hızla yayılan ve özel okullara sığmayan futbol yalnızca işçi sınıfının değil, seçkin sınıflarında ilgi odağı haline geliyordu. Her ne kadar futbola kuşkulu yaklaşılsalar da modern futbol kuralları bu seçkin sınıflar tarafından geliştirilecekti. Yine de iktidarın hoşuna gitmeyen bir spor olarak futbolun yerine, bu yıllarda beden eğitimi ve jimnastik alanlarına dikkat çekiliyordu. Hiç kuşkusuz bunun sebebi ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve zorunlu askerliğin gelmesiydi. Zamanı geldiğinde orduya katılacak gençleri henüz küçük yaşlarda güçlü bir fizik kazandırmak ve milli bilinci yüklemek şarttı.

Napolyon'un Almanya'ya girdiğin dönemde beden öğretmeni ve Prusya milliyetçisi olan Friedrich Ludwig Jahn'ın önderliğinde ortaya atılan *Turner* akımı ise bu amacın en güzel örneğiydi. Alman milliyetçiliğini savunan bu akım, kitle halinde yaptığı gösterilerle Alman birliğini temsil ediyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Çek milliyetçisi Miroslac Tyrs ise dinamo etkisi yaratan *Turner* akımından etkilenerek, yine milliyetçi ve militarist söylem içeren *Sokol* akımının geliştirdi. 1871 Prusya savaşı sonrası Fransa ve İngiltere'de askeri alanda ilerleyebilmek ve beden terbiyesi ile birlikte milliyetçiliği de sağlamak için beden eğitimi ve jimnastiğe fazlasıyla önem verilmiştir (Aktükün, 2010, s. 14).

Futbol hâlâ iktidarların dikkate almadığı ve engellemeye çalıştığı bir alan olarak orada öylece duruyordu. Özellikle Turner akımını savunanlar

futbolu bir İngiliz hastalığı ve vahşi bir oyun olarak görüyorlar ve desteklemiyorlardı. Fakat bu engellemeler futbolun kendine bir çıkış yolu arayan işçi sınıfı arasında yayılmasına engel olamıyordu. Çalışmadıkları zamanalarda, sanayinin hızla gelişmesiyle açılan fabrikalar ve maden ocaklarının boş arazilerinde futbol oynayan işçilerin ve kendilerini bu ruhun bir parçası olarak gören seyircilerin sayısı ise gittiçe artıyordu.

1.2. Modern öncesi Milliyetçilik Yaklaşımları

1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım

Nüveleri on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda atılan, milletlerin doğal, değişmez ve sabit olduğunu ileri süren, izleri çok eski çağlarda bulabilecek, geçmişe dair altın dönemlerin ve kahramanların bahsedildiği bir millet anlayışı olan ilkçi yaklaşım, milletlerin bir başlangıcı ve sonu olmadığını ileri sürer (Breuilly, 1996: 149). Bu terimi ilk kullananın İngiliz Edward Shils olduğunu söylenmektedir. Shils “Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties” makalesinde aile içi ilişkilerden söz ederken aile üyeleri arasındaki bağlılığın aralarındaki iletişim sebebiyle değil, kan bağıyla geldiğini ve kelimelerle anlatılması zor bir anlamdan kaynaklanmadığını söyler. Bu bağ ilk olma (birincil) özelliği taşır. Yani çok daha öncesinde hep var olan gibi algılanır (Özkırımlı, 2013, s. 80). İlkçi yaklaşım geniş bir başlıktır ve içinde birçok farklı kategoriye de barındırır. Anthony D. Smith çalışmalarında bu yaklaşımda üç bakış açısından bahseder: doğalcı, biyolojik ve kültürel bakış açıları.

Doğalcı yaklaşım ilköçiliğın en uç yaklaşımı olarak sayılabilir. Bu görüş etnik kimliğimizin, duyularımızın, cinsiyetimizin doğal bir parçamız olduğunu söyler. Kişilerin hangi etnik gruba ait olduğu da önceden belirlenmiştir. İnsanlar bir aileye doğduğu gibi bir etnisiteye de mensup olarak doğar. Bu yüzden farklı etnisitelerin olması da normaldir ve insanların kendinden farklı etnik gruplara mensup olanlara ayrımcılık yapma eğilimde olduğunu iddia eder. Bu görüşe göre milletlerin doğal sınırları vardır ve milliyetçilik insanlığın temel niteliğidir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren eğitim sistemine, devletlerin kuruluş ideolojilerine ve hayatın her alanına yayılan milliyetçiliğın özünü de bu oluşturur(Smith, 1995, s. 31-32). Onuncu Yıl Marşı'ndaki "Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız" dizeleri bu yaklaşımı anlatan iyi bir örnektir.

İkinci bakış açısı ise kökenleri genetikte ve içgüdülerde arayan biyolojik bakış açısıdır. Bu bakış açısı, sosyo-biyolojik kuramların temelindeki üreme-çoğalma kavramını ve insanın temel güdüsünü oluşturur. Bunun için ilk olarak en yakınlarla yönelirler. Buradaki yakınlık ölçütü ise kültürel öğelerle mitlerdir. Bu alandaki önemli isimlerden Pierre van den Berghe'ye göre de kan bağı ile akrabalık önem kazanır ve yakınlık kurma arzusu açığa çıktığında etnik gruplara ve milletlere doğru iter. Etnik gruplar büyük aileler gibidir. İnsan ilişkilerine ait güdüler, akraba olanın seçilmesi (*kin selection*), karşılıklılık (*reciprocity*) ve zorlama (*coercion*) kişileri ait oldukları etnik topluluklara yönlendirir (Akt.Özkırımlı).

Üçüncü bakış açısı ise Shils ve Geertz'le anılan kültürel bakış açısıdır. Bağlılıklarda inancın önemli olduğuna vurgu yapar ve din, dil,

ortak geçmiş gibi bireyler, etnik toplulukların ya da milletleri birbirinden ayıran öğelerin en başından beri var olduğunu ileri sürer. Walker Connor da milleti aynı soydan gelen ve ortak bir geçmişi olduğuna inanan insan topluluğu olarak açıklar (Connor, 1994). Bu her şeyin öncesinde var olduğuna duyulan inanç mistik bir hava yaratmaktadır.

İlkçi yaklaşımların ırkçılığa evrilmesi de görüldüğü üzere kaçınılmazdır. Futbol her alanda olduğu gibi ırkçılığın da sergilendiği bir alandır. Türkiye'deki eğilimlerine daha sonra bakacağımız bu alanın dünyadaki en büyük temsilcisi Mussolini tarafından desteklenen S.S. Lazio'dur. Akıllarda kalan Paolo Di Canio'nun gol attıktan sonra sevincinde Nazi selamı yapma sahnesidir. İtalya'da yaşanan futbol'daki siyasi olaylarla ilgili ilginç haberlerden biri 11 Ekim 2004'te Radikal Spor'da çıkmıştır:

İtalya'nın sol geleneğe bağlı takımlarından Livorno'nun kaptanı Cristiano Lucarelli, Seri A'da skandal yaratabilecek bir açıklama yaparak sol görüşten taraftarları olan kulüplere komplo kurulduğunu söyledi. Lucarelli teorisini şöyle dile getirdi: "Geçen yıl Seri A'da dört klubün taraftarı Che Guevara bayrağı açtı. Bu kulüpler Modena, Perugia, Ancona ve Empoli. Belki bu bir tesadüf ama bu dört takım da küme düştü." Bu açıklamaların hedefi kulüpler birliği başkanı ve Milan'daki başkan yardımcılığı göreviyle sağ görüşlü Başbakan Silvio Berlusconi'nin çalışanı konumundaki Adriano Galliani'yd. Galliani, Lucarelli'nin sözleri üzerine çok bozulduğunu dile getirerek "Bu, futbolun içerisinde yer almaya başladığım günden bu yana bana yöneltilen en ciddi itham" dedi. (Gözelekli, 2006).

Tekrar ilkçi yaklaşıma dönecek olursak bu yaklaşımın içinden evrilen bir diğer bakışta Smith'in (1994) öne attığı "eskilci" (*perennialist*) adını verdiği görüştür. Bu yaklaşım ilkçi yaklaşımdan farklı olarak milletin doğallığını reddeder, fakat köklerinin çok uzun yıllar öncesine kadar gittiğini ve bu süre içinde özünün değişmediğini söyler. Burada üstünde durulan esas olarak eskilci yaklaşımın sürekliliğinden çok, eskilik ve değişmezliktir. Eskilcilere göre günümüzdeki milletler, yüzyıllar öncesindeki beraberliklerin uzantısıdır. Yüzyıllar içinde değişen tek şey ise milletlerin biçimleridir. Fakat "milli öz" aynı kalır. Yani gücün elindeki araçlar ve milleti oluşturan temel özellikler değişmez. Milletlerin köklerini yalnızca on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara dayandırmak yeterli değildir. Smith'in kitabında Minogue'tan alıntılıdığı gibi: "Millet uyuyan prensedir, milliyetçiliklerse öpücüğüyle prensesi uyandıracak prens." (Smtih, 1995) İlkçi yaklaşım bugün fazlaca görünmese de eskilci yaklaşım etkisi sürdürmektedir.

1.3. Modern Sonrası Milliyetçilik Yaklaşımları

Milletin doğal verili bir "gerçeklik" olduğu varsayımını bir tarafa bırakan ve modern çağın bir ürünü olduğunu söyleyen düşünürler arasında ilk olarak Gellner, Hobsbawm ve Anderson'ı sayabiliriz. Onları takip eden Breuilly, Chatterjee, Balibar gibi isimler de değişmeyen, sabit bir millet anlayışına karşıdırlar. Modernist yaklaşımın temel iddiası milliyetçiliğin, kapitalizm, sanayileşme ve merkezi devletlerin kurulması gibi modern gelişmelerle ortaya çıktığıdır. Milliyetçilik kavramı milleti "yaratmıştır".

Polonya'nın kuruluşundaki rolüyle dikkat çeken Pilsudski: "Devlet milleti kurar, millet devleti değil." derken, İtalya'nın kuruluşunda büyük bir rol oynayan Massimo d'Azeglio olmuştur: "İtalya'yı yarattık. Şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" demiştir (Hobsbawm, 1990, s. 63).

Bu dönemde akla gelen ilk isim olan Gellner'e göre ise milliyetçilik modern çağla beraber ortaya çıkan bir olgudur ve "yalnız milliyetçilik çağında milletlerden söz edilebilir." Bu görüşlerin ışığında milletleri ya da milliyetçiliği kapitalizm, sanayileşme, laiklik gibi modern süreçlerden bağımsız düşünmemiz mümkün değildir. En kısa haliyle açıklamak gerekirse modernist yaklaşım, milliyetçiliğin milletleri yarattığını ileri sürer. Milletlerin bir "alın yazısı" olduğu ve insanları kategorize etmenin doğal bir yolu olması fikrine de karşı olan Gellner, endüstrileşmenin bir ürünü olarak gördüğü milletin farklı toplumsal ve siyasal durumlarda farklı şekillerde inşa edildiğini söyler. Gellner, homojen, tektip bir toplumun oluşabilmesi için yüksek kültür yaratılması gerektiğini vurgular. Bu yüksek kültür pek çok alt kültürü olan topluma baskıyla uygulanır (Gellner, 2008, s. 138-140).

Modern milliyetçilik yaklaşımlarının diğer önemli isimlerinden Hobsbawm da Gellner gibi ancak teritoryal devletlerin kurulmasıyla milliyetçiliğin ortaya çıktığını söyler. Çünkü devleti ve milleti birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir (Hobsbawm, s. 24). Tıpkı Gellner gibi Hobsbawm da milliyetçiliklerin milleti yarattığını söyler. Bu yüzdendir ki yaratılan milletler değişmez değillerdir. "Milli kimliğin tarihten de eski olacak kadar doğal ve temel olduğu yönündeki varsayım yaygın kabul görmektedir. Ancak modern milletin ve onunla bağlantılı olan her şeyin

temel karakteristiği modernliğidir” (29). Fakat milliyetçiliğin yalnızca tepeden inme olduğunu söyleyip kenara çekilmek de yeterli değildir.

Belirttiğimiz gibi modern sonrası milliyetçi yaklaşımlarının “üç büyüklerinden” sonuncusu ise Benedict Anderson’dır. Milliyetçilik literatürünün kült eseri sayılan “Hayali Cemaatler” kitabında milliyetçiliğin kültürel yapısını (artefact) belirterek milleti “hayal edilen siyasi topluluk” olarak tanımlar. Hayal edilmiştir, çünkü birbirinin tanımayan insanlardan oluşan bu topluluk ait olduğuna inandığı bir hayalin içinde yaşarlar. Çünkü tüm determinist yaklaşımları sarsarak bu yaratılan ve hayal edilen milletin toplumsal gerçeklere dayanmadığını söyler. Anderson, toplumdaki tüm eşitsizliğe ve farklılıklara rağmen milleti cemaat olarak hayal eder ve bu kardeşlik duygusunun içlerinde var olduğunu anlatır. Tüm bu “canım feda” söylemleri bu duygunun getirisidir. Vatan toprağına ve bayrağına olan “feda” kavramını asıl üzerinde durduğumuz futbol alanında da görmekteyiz. Sonraki bölümlerde daha fazla değineceğimiz gibi tuttuğı takıma duyduğu bağ, sevgi de tıpkı vatan sevgisinde olduğu gibi canlarını feda etmeye kadar varan yoğun bir duygudur. Bunu açıkça tezahüratlarında da dile getirirler: “(Beşiktaşım, Fenerbahçe, Cim Bom Bomum) sen çok yaşa, canım feda olsun sana. Hiçbir şeye değışilmez senin sevgin bu dünyada!” Bunun bir diğeri örneğı de Beşiktaş’ın “FEDA” projesidir. Bu ismi almasının sebebi de Beşiktaş Futbol Kulübünü kurucusu, ilk kaptanı ve teknik direktörü olan Şeref Bey’in ölüm döşeginde doktoruyla arasında geçen diyalogudur: “Ah dostum Şerafettin, hastasın biliyorsun, yatakta olman gerekirken halâ Beşiktaş, halâ Beşiktaş, öldürecek seni Beşiktaş bu genç yaşta” dedi Doktor

Enver. Şeref Bey ince bir sesle “FEDA” dedi. İşte bu hikayeden yola çıkan bu proje maddi zorluk çeken Beşiktaş kulübünün taraftarınca desteklenmesidir. Bu projeye beraber anlaşılmıştır ki iyi günde kötü günde taraftar her şeyini “feda” etmeye hazırdır.

Milliyetçilik bir ideolojiden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu yüzden içinde bulunduğu kültürü, dini çevreyi, akrabalık gibi olguları bir arada düşünmek gerekmektedir. (26). Anderson hayal edilmesiyle sahte olması arasındaki farkı belirtir ve burada Gellner’i eleştirir. Gellner’in ortaya atığı “yaratılma” hali biraz daha “uydurma” vurgusu barındırmaktadır. Çünkü önemli olan topluluğu yüklediği anlam ve düşünceleridir.

Bir ara yol olarak görünen, eskilcilik alanında etno-sembolcü olarak nitelendireceğimiz Anthony D. Smith karşımıza çıkar. O da milletin doğuşunu on dokuzuncu yüzyıla dayandırarak, modern bir olgu olduğunu ama izlerinin çok daha eskiye ait olduğunu söyler. Avrupa’da ve Orta Doğu’da bu yüzyılların öncesine dayanan *ethnie*’ler olduğunu ve milliyetçiliğin bunlardan bağımsız düşülmemesi gerektiğini söyler. Smith’e göre doğrudan olmasa da *ethnie*’ler ve modern milliyetçilik arasında bir ilişki vardır ve bu ikisi arasında bir ilişki kurmadan milliyetçiliği anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla millet, “ortak tarihi, mitleri, ülkeyi, kültürü, ekonomiyi hak ve ödevleri paylaşan” bir insan topluluğudur (Smith, 1986, s. 32).

Aidiyet duygusu ve ortaklık adına en iyi örnek Almanya’da futbol kültürünün önemli ismi olan St. Pauli takımınıdır. Eşcinsel olduğunu açıkça

söyleyen Corny Littmann'ın başkanlığındaki kulüp, 2009 yılında üyelerinin oylarıyla beş temel prensibi kongreden geçirmiştir:

- i. Üyeleri, çalışanları, taraftarları ve fahri görevlileri ile St. Pauli siyasal, kültürel ve sosyal alanlardaki sosyal değişimlerden dolayı ya da doğrudan etkilenen toplumun bir parçasıdır.
- ii. St. Pauli sosyal sorumluluk bilincidir ve üyelerinin, çalışanlarının, taraftarlarının ve fahri görevlilerin spor alanlarıyla sınırlı olmayan çıkarlarını temsil etmektedir.
- iii. St. Pauli şehir kulübüdür ve bu kimliğe sahiptir. Bu da burada yaşayanlara karşı sosyal ve siyasal sorumluluklar yüklemektedir.
- iv. St. Pauli'nin amacı, yaşam ve sportif gerçeklikle ilgili duyguları açıklamaktır. Bu insanlara kulübün başarılarından bağımsız olarak kulübe aidiyet duymasını mümkün kılar. Bu aidiyeti sağlayan kulübün önemli özellikleri aidiyet hissini onurlandırır, yükseltir ve muhafaza eder.
- v. St. Pauli felsefesinde (St. Pauliphilosophy) tolerans ve saygı karşılıklı insan ilişkilerinin önemli bir dayanağıdır.

(http://www.fcstpauli.com/staticsite/staticsite.php?menuid=2489&to_pmenu=1013)

1.4. Sıradan Milliyetçilik

Micheal Billig'in 1995'te yayınladığı *Banal Milliyetçilik* kitabı son dönem milliyetçiliğini açıklamakta referans olarak kullanılmaktadır. Milliyetçiliği ideolojiler üstü olarak görmekte ve her gün söylemlerle yeniden üretilen milliyetçiliği sürekliliğine dikkat çekmektedir. Billig'in en önemli vurgusu milliyetçiliğin sadece sağ görüşle bağdaştırılmamasıdır. Çünkü milliyetçilik yalnızca Batı olmayanda, yani batının gözünden bakıldığında "ötekinde" değil, Batının ta kendisinde de hüküm sürmektedir. Billig, milliyetçiliğin ulus-devlete ait olduğu ya da kriz zamanlarında ortaya çıktığı gibi klişeleşmiş nedenlere bağlamak ve onların dışındaki her şeyden bağımsız düşünmek doğru değildir der. Milliyetçisi her gün farkında olmadan yeniden üretiriz. Öyle sıradan ve doğal gelir ki bize verilen milli kimlik, hayatı algılayış biçimine dönüşür. Billig de milli bilinci sürekli üreten bu "sıradan milliyetçilik" kavramını üreterek, ulus-devletlerde arada sırada ortaya çıkan bir şey olmanın ötesinde olduğunu anlatmaya çalışır (Billig, 2003, s. 6).

Burada yanlış anlaşılması gereken nokta ise sıradan olması onun zarar vermeyen bir şey olduğu anlamına gelmeyeceğidir. Hannah Arendt'in *Kötünün Sıradanlığı* kitabını referans göstererek bu sıradan milliyetçiliğin insanları sürekli içten içe tetikte tuttuğunu ve hatta insanların gözünde savaşları meşru kıldığını söyler. Milli bayramlarla, marşlarla bayraklarla kendini yenileyen milli kimlik vatandaşlara sürekli olarak hatırlatılır. Her gün okullarda okutulan andımız gibi, sınıflarda asılı duran Türk bayrağı ve

gençliği hitabe gibi her gün orada olduğu için artık dikkatimizi çekmeyen ama her gördüğümüzde beynimize, bilincimize işlenen oğelerle milli kimlik korunur. Buna 1990'ların başında lkc grupların çıkardığı milli maçların dışındaki lig maçlarında da İstiklal Marşı'nın söylenmesi ritüeli de örnek gösterilebilir. İçinde bulunulan günlük hayata dair futbol pratiğinde de milli kimliği yeniden üretecek bir oğeyi bulmak mümkündür.

Parçası olunan millet ve kimliğin sürekliliği öyledir ki bir hatırlama hali olarak gelmez. Tıpkı bir balık gibi içinde yaşadığın denizden başka bir hayat olduğunu bilemez ve o denizde olduğun sürece sürekli oraya ait unsurlarla yoğrulur gidersin. Milliyetçiliğin inşasında da uyandırılmak istenen ortaklık duygusu da bu Şekilde geliştirilir. Hatırlama ve unutma arasında gidip gelen, yeniden üretim tarihi ulus-devletlerde milliyetçiliğin üretiminde önemini korumaktadır (37). Unutulmasına izin verilmeden yapılan hatırlatmalarla daha da beynimize kazınmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bayraklar burada gizli bir göreve sahiptir. Bayrakları ele aldığımızda aslında 19 Mayıs'larda insanların bilerek isteyerek eline alıp salladıkları bayraklardan öte, dikkat çekmeyen ama her gün göründükleri için hafızalarına kazınan, okullardaki, hastanelerdeki öylece sallanan bayrakların bu süreçte etkin bir rolü vardır (40). Bu sürekliliğin en önemli sütunlarından biri ise dili kullanması ve toplum üzerindeki etkisiyle tabii ki medyadır. Yaşanılan bu elektronik çağda insanların televizyon, bilgisayar ve telefon karşısında saatlerce vakit geçirdikleri de aşıkardır. Bu yüzden siyasetçilerin yaptıkları açıklamalardan öte onların üslubu çok daha mühimdir. Billig'e göre fark ettirmeden milliyetçiliği ruhumuza işleyen dil

alışkanlıklarımızdır. Bu dil alışkanlıklarımız günlük hayatımızı önemli ölçüde etkilemektedir.

2. TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE FUTBOL

2.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı Döneminde toplum yapısına baktığımızda karşımıza millet kavramı çıkmaktadır. Bu kavram, 1413- 1839 yılları arasında dini cemaatlere atıfta bulunarak her dinin kendi içinde bir millet olduğunu vurgulamaktaydı. Kur'an'da da dini bir anlam taşıyan millet, Osmanlı'daki Yahudi, Ortodoks Hıristiyanları ve Ermenileri tek başlarına farklı bir millet olarak görme üzerine inşa edilmiş bir sistemdir. Fakat on dokuzuncu yüzyılda geleneksel millet kavramı ulusçuluğun da artmasıyla beraber gayrimüslimler arasında farklı şekillerde benimsenmiş ve merkezi otoriteyle ayanlar arasında bir çatışmaya neden olmuştur. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasıyla Osmanlı iç pazarının açık hale gelmesi, el sanatları ve zanaatkarlığın bu sebeple düşüşü, gayrimüslimler arasında yeni bir tüccar ve entelektüel sınıfının oluşması Osmanlı'yı zayıflatırken bunun üzerine ekonomik, siyasi ve askeri yönden Batı'nın yükselmesi, gayrimüslim, özellikle Hıristiyan tebaanın kimliklerinde dönüşüme yol açmıştı. 1821'de gerçekleşen Yunan İsyanı ise millet sisteminde bir dönüm noktası yaratmış, bu tarihten sonra gayrimüslimler Osmanlı içinde şüpheli bir konuma düşmüşlerdi. Buradan sonra gayrimüslimlere uygulanacak politikalarda da önemli bir etken olarak görülmüştü (Karpaz, 2002).

Bu sırada ortaya çıkan ulusçuluk akımı sırasında Osmanlı Devletinden ilk kopan milletler Yunanistan ve Sırbistan olmuştur. Osmanlı bu akımla başedemeyen millet sistemi yerine, Osmanlıcılık fikrini

benimseyerek boşluğa düşen Osmanlı bağlılığını bununla temellendirmeye çalışmıştır. Tanzimat'ın resmi doktrini olarak kabul edilen Osmanlıcılık Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. İslamiyet'le diğer dinler arasında bir eşitlik sağlanmaya başlamıştır. Bu eşitlik sağlama sürecinin en önemli tarihi ise 1856 Islahat Fermanı'dır. Böylece eşit haklar konusunda resmi çalışmalarında yolu açılmıştır. Ulusçuluk akımı sebebiyle ayrılıkçı hareketleri bastırmak ve devletin bekasını sağlamak için Avrupa'nın desteğini almak zorunda kalan Osmanlı Devleti için eşitlik stratejisi bir gereklilik halini almıştır.

Bunun sonucunda 1876 yılında Osmanlı Anayasası'yla vatandaşlık kurumu tanınmış ve dini bağlamda devlet-teba ilişkisi belirleyici olmaktan çıkartılarak hanedana bağlılık ve sadakatin belirleyicisi olmuştur. Etnik ve dini vatandaşlığın yerini territoryal bir vatandaşlık anlayışı almıştır. Millet sisteminin dönüşümü de açıkça görülmektedir. Millet-î Umumî adı altında temsili bir meclis kurulması ve bu mebusların tayinle değil, dini bağlamdan bağımsız olarak seçimlerle ve bu seçimlerin nisbi temsil uygulamasıyla, Osmanlı'da yeni bir dönemi oluşturma özelliğine sahiptir. Bu Anayasa'nın 8. maddesine baktığımızda vatandaşlığın siyasi eşitlik temelindeki tanımını görürüz:

Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunana efradın cümlesi herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabi olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir (Kili & Gözübüyük, 1985).

Ne kadar stratejik anlamda bu tanımın yapılması gerektiğini düşünseler de demokratik açıdan bakıldığında bu, Osmanlı için iyi bir ilerlemenin göstergesiydi. Ayrılcılığa karşı bir eşitlik politikası gütmeye çalışılsa da, bu aksine heterojen bir toplumda birlik yaratmadan çok Müslüman-Hıristiyan rekabetine dönüşmüş, Müslümanlar açısından yüzyıllardır hâkim sınıf konumlarını terk etmek istememe mücadelesine, Hıristiyanlar için ise bağımsızlık ve özerklik arama yoluna evrilmiştir.

Meşrutiyet'in ilanı, batılılaşma ve Islahat hareketleriyle değişen Osmanlı zihniyetinde özgürleşme hareketleri de başlamıştı. Bu hareketlerde dikkat çekici olan ise yabancıları, örgütlenmedeki tecrübelerinin yanında Türklerin de kendini farklı alanlarda örgütlenmeye başlamalarıydı. Buradaki itici güç ise şüphesiz Osmanlı'da kopmaya çalışanların yeni yuvası olan milliyetçilikti. Bu örgütlenmenin en rahat sergilendiği yerler ise tabii ki futbol sahalarıydı. Özellikle dışarıdan ulaşımı daha kolay olan İzmir, Selanik, İskenderiye gibi liman kentlerinde yabancıların daha çok oynadığı futbol yavaş yavaş popüler olmaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda futbolu ilk kez 1875 yılında İngilizler Selanik'te oynamıştı. 1890'lara gelindiğinde ise yalnızca İngilizler değil, İtalyanlar ve Rumlar da Selanik'te futbol karşılaşmaları yapmaktaydı (Türkiye Futbol Federasyonu, 1992, s. 11). Daha çok gayrimüslimlerin arasında yaygınlık kazana futbol, Müslüman gençler tarafından da ilgiyle karşılanıyordu. Fakat hem iktidar hem de mensubu oldukları mutaassıp çevre pek onaylar gibi görünmemekteydi.

Osmanlı'da ilk futbol kulübü 1894'de İngilizlerin kurduğu "Football Club Smryna" olarak bilinmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu, 1992, s. 11). Başkent İstanbul'da ise futbol, bundan bir yıl sonra, Kuşdili ve Moda Çayırı'nda oynanmaya başlanmıştır. İstanbul ile İzmir takımları arasında mücadeleler olmuş ve birçoğundan İzmir takımları galip ayrılmıştı. Bu karma takımlar çoğunlukla İngilizler ve Rumlardan oluşmaktaydı. İngilizler aynı zamanda İstanbul'da ilk kurulan futbol takımına da önyak olmuşlardır. James Lafontaine, Henry Pears ve Horace Armitage biraraya gelerek ilk İstanbul takımı olan Kadıköy Kulübü'nü kurmuştur. Sonrasında Lafontaine ve Pears arasında çıkan sürtüşme sonucunda çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Moda kulübü de ikinci takım olarak ortaya çıkmıştı (Gökçaktı, 2008, s. 24). Bu süreçte Türkler ise ancak kimliklerini belli etmeden bu oyunlara dâhil olabiliyorlardı.

Zaman geçirmek için toplanan gençlerin oynadığı bir oyunun ötesine geçmeye başlayan futbol için artık bir lig oluşturmanın vakti gelmişti. Bu sebeple 1903 yılında Kadıköy, Moda, İngiliz sefarethane gemisinin takımı Imogenes ve Rumların kurduğu Elpis'in katılımıyla Constantinople Football League (İstanbul Futbol Ligi) kurulmuştu. Bu yeni ligin ilk şampiyonu da Imogenes olmuştu. Her ne kadar futbol ligi İstanbul'da kurulmuş olsa da bu oyuna daha önce başlayan Selanik ve İzmir futbolda çok daha iyiydi. Hatta öyle ki 1906'da düzenlenen Ara Olimpiyatlar'a, Osmanlı Devlet'inden İzmir ve Selanik takımları gitmişlerdi. Bu maçlarda birinciliği Atina'yı yenen Danimarka Karması alırken, İzmir Karması ikinciliği ve Selanik

karması üçüncülüğü almıştır. Burada dikkat çekici olan ise henüz hiç bir Türk oyuncunun bu takımlarda yer almamış olmasıdır.

Bu durum zamanla değişmeye başlamış, artık kimliklerini saklamak istemeyen Türk oyuncularında sahalarda yerlerini almak için adımlar atmaya başlamışlardı. II. Abdülhamit'in bu oluşumu siyasi bir örgütlenme olarak algılayacağını düşünen Türkler, kendilerini bu zamana kadar frenleşmişlerdi. Yeni dönem ise Papazın Çayırı'nda top oynayarak şakalaşan iki arkadaşın inanmalarıyla başlamıştı. Fuat Hüsni Kayacan'ı İngilizlerden aldığı eski bir futbol topuyla duvarla top oynadığını gören Reşat Danyal: "Ne yapıyorsun? Duvarı mı yıkmaya çalışıyorsun?" diye sorduğunda Fuat Bey: "Gel Reşat, biz de bir futbol takımı kuralım. İngilizlere, Rumlara duman attıralım çayırda..." diye cevap verdi. Bastırılan duygular, Türklüğün gücünü gösterme isteği, Black Stocking'in (Siyah Çoraplar) temelini atmıştır(Oral, 1954, s. 29). 1901'de kurulan kulübü oluşturanların birçoğunun iktidara yakın olanların çocukları olması sebebiyle iki ay boyunca Papazın Çayırı'nda top oynamaları sorun olmamıştı. Kendilerini hazır hissettiklerinde yabancılara karşı kendilerini göstermeleri gerektiğini düşünüyorlardı. 26 Ekim 1901'de semtteki Rumlarla bir maç düzenlenmiş ve 5-1 gibi bir farkla yenilmişlerdi. Futbol artık bir oyundan fazlasını ifade ediyordu.

Öyle ki bu yenilgi iktidar tarafından hoş karşılanmamıştı. Kadıköy Bölgesi Hafiyesi'nin ihbarıyla Papaz Çayırı'na baskın düzenlenmiş, haberi duyduğunda kaçanlar kaçmış, kaçamayanlar ise "Rumlar ile aynı kıyafetleri giymek ve karşılıklı kalelere top atmak"la suçlanmışlardı. Tüm yasaklara

rağmen içlerindeki futbol aşkı ve “yabancıları” yenme arzusu onları bu yolda devam etmelerini sağlamıştı. Belki de daha önce bahsettiğimiz ötekine kendini ispat etme, bununla beraber öteki tarafından tanınma meselesi bu dönemlerde başlamıştır. Dış politikada yaşanan gerginlikler, Balkanlar’daki çatışma, ekonomideki sıkıntılar, ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasında suçladıkları Batıya karşı onların taktikleriyle, yani kendi milliyetçiliklerini yaratarak başa çıkmayı düşünüyorlardı. Osmanlıcılığın çözülmeye başladığı, Batı tarafından önemsenmesini sağlayacak ve milli kimliği görünür kılacak en güzel alan futbol sahalarıydı.

Bundan sonraki dönemlerde takımlar ardı ardına kurulmaya başlamıştı. Bu takımların içinde ilk olarak Galatasaray’a değineceğiz. Galatasaray Sultanisi öğrencisi olan Ali Sami Yen’in Moda Çayırı’ndaki İngilizler gibi oynamak istemesiyle başlamıştır bu hikaye. Gayeleri “bir isme, bir renge malik olmak ve futbolu İngilizler gibi oynayıp, Türk olmayan takımları yenmek”ti. Bu amaçla yolan çıkan Galatasaray’ın ilk kaptanı ise Türkiye’ye futbolu getirenlerden olan Horace Armitage’dir (Gökçaptı, 2008, s. 34). Takımlarında bir İngiliz olmasının da avantajıyla futbolu öğrenmeye başlayan Galatasaray, İstanbul Ligi’ne katılmayı talep etmiş ve kabul edilmiştir. Kazanmaya başladıkları başarılarıyla yükselen Galatasaray bunu yalnızca cesaretine değil aynı zamanda iktidar tarafından imtiyaz sahibi olmalarına borçluydu. Galatasaray bu işe erken girmenin meyvelerini toplayacak ve tarihe ilk şampiyon Türk takımı olarak yazılacaktı.

İlerleyen yıllarda özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ezeli rakibi olacak olan Fenerbahçe'nin kuruluşu da bu döneme denk gelmektedir. Yine bir liseden çıkacaktı bu yeni takım. Saint Joseph'li gençler, semtin adını taşıyan Fenerbahçe kulübünü kurmaya karar vermişlerdi. Fakat Galatasaray gibi iktidara yakın olmayan Fenerbahçe top alacak parayı bile bulamıyor ve zorluklar karşısında direnmeye çalışıyorlardı. Belki de bu ezeli rekabetin tohumları kuruluşta başlayan bu imtiyaz sebebi olabilir. Fenerbahçe'nin İstanbul Ligi'nde oynamaya başlaması 1909'da ancak kendini toparlamaya başladığında olmuştur. İlk zamanlarda çok başarı gösteremeyen kulüp sonuncu sıralarda yer alırken, bunu engellemek için başka takımlardan transferler yapsalar da yeterli olmamıştır. Bu durum İttihat ve Terakki üyesi olan Elkatipzade Mustafa Bey'in katkılarıyla değişmeye başlayacaktı.

2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi

1889-1918 arasında varlık gösteren İttihat ve Terakki, yıl 1908'e geldiğinde ise iktidar koltuğuna oturmuştu. İmparatorluğun kaderini değiştirmeye çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin sebebi olarak Abdülhamid Despotizmi'ni görmüş ve Jön Türk Devrimiyle bunu değiştirebileceğini düşünmüştü. İttihat ve Terakki içinde durumu daha yapısal sebeplere dayandıran Prens Sabahattin gibi insanlar ise bu ayrılıkçılığın dünyada büyük ilgi gören ulusçu akımın bir ürünü olarak görmekteydi. Bu ayrılıkçı hareketlere karşı çözümün Osmanlıcılığın yaygınlaşmasının ve kabulünün Batıya karşı bir koruma olacağına inanmışlardı (Mardin, 2012, s. 202-205). Etnik farklılıklara saygı göstermek

gereksiz görülürken, bu azınlıkları zorla asimile etme politikaları izlemişlerdi. Millet sistemini de ayrılıkçılığa zemin hazırlayan bir unsur olarak düşünüldüğü için homojenleştirmeyi ve standardizasyonu tedbir olarak görmüşlerdi. Bilhassa gençler üzerinde uygulayacakları milliyetçi politikalarla standardizasyonu yakalamaya çalışıyorlardı. İleriki bölümlerde üstünde duracağımız spor alanı da bu politikaların başında gelmekteydi. Beden terbiyesi homojen bir toplum yaratırken atılan ilk adımlardan biriydi. Çünkü spor, özellikle de jimnastik o zamanki ismiyle terbiye-i bedeniye modernliğin ve çağdaşlığın bir simgesi olarak görülmekteydi. Bu sayede fiziksel olarak dayanıklı olmalarıyla beraber vatanına bağlı gençler yetiştiriliyordu.

Anayasal rejimin ve Osmanlıcılığında ayrılıkçı hareketleri durdurmadığını hatta daha da yol açtığını gören İttihatçılar bu sefer Üç Tarz-ı siyasetten bir diğeri olan Türkçülüğe kaymaya başlamıştı. Türkleştirme politikaları uygulanmaya başlanmıştı. 1908 programında belirtildiği gibi İttihatçılar, bu Türkleştirme politikalarını eğitim yoluyla sağlayacaktı. III. Cumhuriyet Fransa'daki dönüşümleri de takip eden ve bir süre Fransa'da yaşayan Jön Türkler kuşkusuz buradan da etkilenmişlerdi. II. Meşrutiyet'te ilk olarak eğitim programına yerleşen *Malumat-ı Medeniye* dersinin ilk kitabı da 1908'de basılmıştı (Üstel, 2004, s. 23). Özel okullarda Osmanlıcılığa karşı tüm unsurlar ayıklanacak ve Maarif Vekaleti nezaretinde Türkleştirici temalar vaaz edilecekti. Gayrimüslim ilkokullarında da Türkçe eğitimi zorunlu olacaktı. Dini kurumlar dışındaki devlet lise ve üniversitelerinde öğretim dili Türkçe olacak, ortaokullarda

yerel diller öğretilcekti (Lewis, 2001, s. 215). Türkçe öğrenimi zorunluluğu gayrimüslimler arasında hoş karşılanmamıştı. Örneğin Rumlar dini imtiyazlarına dayanarak kendi lise ve üniversitelerini kurmak istemekte ve devlet kontrolünü reddetmekteydi. İttihat ve Terakki'nin özel ortaokul ve liselerde yorumsuzluğu, Türk olmayanlar için kamu okullarında okumadan devlet memuru olmayı güçleştirmekte böylece "Türk olmak" cazip hale getirmeye çalışılmaktaydı. Balkan Savaşları'ndan sonra Rum, Arnavut ve Slav azınlıkların Osmanlı'dan kopmaları, İttihatçıların Ermenilere ve Araplara karşı yatıştırma politikası uygulamasını zorunlu kıldı. İttihat ve Terakki'nin üçlemesinde ilk olarak Osmanlılık baskın görünüyordu. Ama değişen konjonktürle buradaki baskınlık oranları da değişime uğramıştı. Türkçülük hakim ideoloji olurken, tıpkı erken Cumhuriyet döneminde olduğu gibi İslamcılık fonksiyonel olarak kullanılmış, Osmanlıcılıksa bu üçleme arasında hakem rolü oynamıştı.

Gayrimüslimlere yalnızca eğitim yoluyla Türkçülüğu yaymaya çalışmıyorlardı. Birçoğu Batı'da eğitim almış olan İttihat ve Terakki kadrosu, kitlelerin bir araya geldiği ve futbolun milli kimlik oluştururken ki rolünün önemini anlamışlar ve gençler arasında bu sporun yaygınlaşmasını amaçlamışlardı. Var olan futbol takımlarını destekledikleri gibi yeni takımların çıkması için de teşvikte bulunuyorlardı. 1912 Balkan Savaşı sonrası daha da alevlenen milliyetçilik için futbol sahaları biçilmiş kaftandı. Türk ve Müslüman olmayanların çoğunlukta olduğu İstanbul Ligi'nde bir yabancı takımı yenmek, bir spor karşılaşmasında zafer almaktan çok daha öte bir anlam ifade diyordu. Öyle ki sonrasında sıradanlaşacak bir uygulama

olan devlet adamlarının siyasi görevlerine devam ederken aynı zamanda kulüp başkanlığı gibi görevlere gelmesi durumu söz konusu olacaktı. Bu durumun ilk örneği ise Fenerbahçe Kulübü'nün başına Bayındırlık Bakanı Hulusi Bey'in gelmesiydi (Gökaçtı, 2008, s. 47).

Müslüman halkın az olduğu İzmir bölgesi de İttihatçıların futbol açısından etki alanlarından biri olmuştu. İstanbul'da olduğu gibi İzmir Ligi'nin de büyük kısmı gayrimüslim takımlardan oluşmaktaydı. Panianonis, Apoplou, Penolops, Evangelis, Garibaldi gibi Rum, Ermeni, İngiliz ve İtalyan takımlarının mücadele gösterdiği bu ligde Türk takımları çok fazla başarı gösterememişti. Bu ligde Müslümanlığı simgeleyen yeşili ve Türklüğü simgeleyen kırmızı ile Karşıyaka Mümarese-i Bedeniye ilk Türk futbol takımı olarak karşımıza çıkar (Aksoy, 1993). Bunu takiben 1914 yılında, içinde sonradan Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun da olacağı İttihatçı yönetim kadrosu Altay kulübünü kurmuştu. Yeni kulüp kurmanın dışında eski kulüpleri Türkleştirmek de söz konusuydu. 1910 yılında kurulmuş olan Progress (Terakki) kulübünün İttihat ve Terakki tarafından alınıp, eski Türk devletinin adı olan Altınordu'ya çevrilip, başına Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın getirilmesi bu bir örnektir (Aktükün, 2010, s. 17). Altınordu gözde bir kulüp statüsünde olarak birçok ayrıcalığa sahip olacaktı. Maddi avantajlarla beraber, mücadelenin sürdüğü dönemde rakip takım arkadaşları cepheye giderken onların askerden muaf tutulması gibi imtiyazlara sahipti. İyi transferlerin ve yatırımın yapıldığı kulüp üst üste başarılar alarak, bölgede Türk'ün gücünü göstermede rol oynamıştı.

2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi

Türk ulusal kimliğinin belirlenmesinde dini olandan etnik olana doğru gidilmeye başlanmıştır. 1919-1938 yılları arasında bir dönemlendirme yapmak gerekirse 1919-1924’de hakim söylem “Anadolu ve Trakya’daki Müslüman halkı Türk’tür” iken, 1924’den sonra “Türkiye vatandaşı olan ve Türk dili, kültürü ve Kemalist ulusal akidesini kabul eden herkes Türk” olarak görülmüştü. Özellikle 1920’lerin sonunda dünyadaki trendiyle beraber etnik soya dayalı vatandaşlık tanımı yapılmaya başlandı. Cumhuriyetin ilk yıllarında oturan bu dini temel Milli Mücadelenin ortaklık yolundaki en önemli tutkalıydı.

2.2.1. Milli Mücadele

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle imzalanan Mondros ve Sevr Anlaşmaları sonrasında İmparatorluğun büyük bir bölümü işgal edilmiş ve buna karşılık olarak Anadolu’da direniş hareketleri başlamıştı. Önce yerel gruplar arasında başlayan bu hareket daha sonra büyüyerek bir kurtuluş mücadelesine dönüşmüştü. Milli mücadele halife-sultana sadakatten cumhuriyete, İslam ümmetinden mülki ulusa geçme idealini gerçekleştirme sürecine atılan ilk adımdı. Ulusal bilinci olmayan köylülere, Hıristiyanlara, Ermenilere ve Rumlara karşı duyduğu öfkeyi millet duygusuna dönüştürerek ulusal bilinç yaratmayı hedefleyen bir mücadeledir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden de devralınan bu Türkleştirme ve homojenleştirme amacına ulaşırken Mustafa Kemal Atatürk şöyle demiştir:

... bu vaziyet karşısında tek bir karar vardı. O da hakimiyet-i milliyeye müstnit, bila kayd ü şart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek!(Atatürk, 1927, s. 11)

Mücadelenin yaşandığı bu dönemde toplumsal hayatın her alanı zorluk içindeydi. Futbolda da aynı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Maddi olarak zor durumda olan kulüpler dayanmakta zorlanıyor, Fenerbahçe, Galatasaray gibi ayakların üstünde duran kulüpler bile yalpalanıyordu. Savaş esnasında zaptedilen ve lokal olarak kullanılan yabancılara ait mülkler savaşın bitimiyle geri verilmişti. Savaş öncesi dönemde de kolay olmayan futbol oynamak savaş sonrası daha zor bir duruma gelmiş; zaten imkansızlıkların içinde İşgal kuvvetleri de güvensiz ortam sebebiyle maçları iptal etmişlerdi. İşgal kuvvetlerinin getirisi de olmuş, futbolcu veya futbola meraklı İngiliz ve Fransızlar İstanbul'a gelmişti.

Bir süre sonra bu durum futbol yasağının kaldırılması sonucunu getirmişti. İstanbul'da işgal kuvvetlerine karşı oynanan maçlarda daha çok cephe savaşı havası vardı. İstanbul oynanan maçlar Anadolu'da verilen mücadelenin sahalara yansımaysdı. Milli mücadelenin bir parçası gibi görünen bu maçlarda alınan zaferlerde milli zaferler olarak sayılmaktaydı. Büyük takımlar da bu mücadelenin içindeydiler. Galatasaray'ın saraya yakınlığından mıdır bilinmez ama mili mücadele esnasında yapılan maçlarda daha temkinli davranıyor, Galatasaray'ın aksine Fenerbahçe de işgal kuvvetleriyle üç yıl boyunca oynanan elli maçın kırk birini kazanarak tarihine "milli" başarılar ekliyordu. (Gökaçtı, 2008, s. 78)

Kayıtsız, şartsız, bağımsız bir Türkiye kurma hedefiyle çıkılan bu yolda futbol olduğu kadar din konusu da araçsal bir öneme sahipti. Milli Mücadele'deki Milli'yi tanımlarken ulusal olandan ziyade dini olan söylemi öne çıkaran bir politika izlenmiştir. Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak İzmir'in Yunan İşgali'ne uğraması da İslami çevrenin birlik olmasına giden ilk olaylardan biriydi. 20 Ocak 1921 tarihindeki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile de mücadele hakimiyet-i Milliye'ye dayandırılarak meşru kılınmıştı. Unutmamak gerekiyordu ki halk hâlâ dini ve geleneksel bağlarla Osmanlı Hanedanı'na bağlıydı. Atatürk ise bağımsız Türkiye hayali yolunda ilerlerken tüm bunları görmesinden dolayı söylemlerinde temkinliydi. Dini meşruiyetten ulusal meşruiyete geçiş sürecinde yaptığı konuşmalarında “din düşmanlarından” bahsederken “din ve millet düşmanları”, “sultan” yerine ise “sultan ve millet” diyordu.(Yıldız, 2010, s. 96) Din düşmanları diye görülen gayrimüslimlerle ise siyasi alanda olduğu futbol sahalarında da mücadele sürmekteydi. Öyle ki İstanbul'da işgal kuvvetleriyle oynanan maçlar ne kadar önemliyse, İzmir'de yaşayan yerli gayrimüslimlere yani Ermeni ve Rumlara karşı etno-dinsel temeli dayalı yapılan bu maçlar da o denli önemliydi. Bu maçları kimliklerini dini temeller üzerine kuran halkın bir kent mücadelesini simgeliyordu.

Milli topluluk, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Misak-ı Milli gibi resmi belgelerinde Osmanlı olan ve Arapların dışında kalan Müslümanlar üzerinden tanımlanmıştı. Bu tek başına bir topluluk olmaktan öte farklı etnik gruplara dahil insanların ortaklık duygusunu sağlayan da bir tanım olmuştu. Bu tanım Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsız Türkiye

yolunda izlediği Makiyevellist yaklaşım bir diğer örneği olarak da görebiliriz. Amaca giden yolda kullanılan bir araç olarak görülen din, cumhuriyetin milliyetçi kurucularını için aslında istenmeyen ittifaklara yöneltmişti. Bu ittifaklar muhafazakar-islamcı gruplar ve diğer Müslüman etnik gruplarla yapılmıştı. Mustafa Kemal 24 Nisan 1920’de yaptığı konuşmada bunu şöyle ifade eder:

Efendiler, bu hudut sırf askeri mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-u millidir.hudud-u milli olmak üzere tesbit edilmiştir.Fakat bu hudut dahilinde tasavvur edilmesin ki anasır-ı İslamiyeden yalnız bir cins millet vardır.Bu hudut dahilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır-ı saire-i İslamiye vardır.İşte bu hudut memzuç bir halde yaşayan, bütün maksatlarını bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş mmlletlerin hudud-u millisidir.Bu hudut meselesini tesbit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır.Fazla olarak o da bu vatan hududu dahilinde yaşayan anasır-ı İslamiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, adatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir.Bittabi buna ait teferruat ve tafsilat yoktur.Çünkü bu tafsilat ve teferruata girmenin zamanı da değildir.İnşallah mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra kardeşler beyninde hâl ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemiçtir. (Mütarekeden Meclisin Açılmasına Kadar Geçen Zaman Zarfında Cereyan Eden Siyasi Olaylar Hakkında, 1920)

İletişimde, ulaşımda yaşanan zorluklar, silah ve paraya duyulan ihtiyaç, iç isyanlar gibi sebeplerden dolayı halife-sultana ve İstanbul Hükümetine bağlı olan halkta ortak payda yaratma düşüncesi dini bir zemine

oturtulmuştur. Bu sayede 1920’de çıkan Çerkez Ethem ayaklanması bastırılabilmiştir. Kürtler içinse mücadelede kardeşlik duygusu yaratacak sözler söylenmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın gönderdiği dört bir yanına gönderdiği telgraflarda bu yönde Kürtler için yaptığı açıklamaları da görürüz:

...Hükümet-i merkeziyenin adeta esir bir vaziyette olması payitahtın kuvvetli bir askeri işgal altında bulunmasıhasebiyle mukadderat-ı milletin yine millet ordusuyla zaruri kıldığı zatualilerince nüsellemdir. Bu sebepten ben Kürtleri ve hatta bir öz kardeş olarak tek milleti bir nota etrafında birleştirmek ve bunu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim.(1919, s. 37)

Ermeni sorunu ve hilafet-sultan makamına saldırı Türkler ve Kürtler arasında bir birlik oluştururken, halka seslenişte Türk Milleti yerine Türkiye milleti demeyi münasip görüyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın bu dönemde yaptığı dini vurgular bununla da kalmamış örneğin alkollü içecek kullanımını yasaklayan *Men-i Müskirat Kanunu* gibi kanunlar çıkarmıştı. Cumhuriyetin temel ilkelerinden olan laiklik ilkesi bu mücadelede bir kenara bırakılmış hatta gayrimüslimlerin işgal gücüyle iş birliği yapmasından dolayı Ankara’da toplanan yeni meclis seçimlerine katılmaları yasaklanmış ve birbiriyle savaşan halkları sembolize ederken “hilal ve salip” çatışması olarak adlandırılmıştı.(Yıldız, 2010, s. 101)

İşgal döneminde Türk futbol takımlarının işgal güçleriyle yaptığı maçlarda alınan iyi sonuçlar Türk spor tarihinde bir gurur vesikası olarak yazılmaya başlanmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren futbol

maçları ulusal direnişin önemli unsurları arasında yerini almıştı. (Bora, 2001: 561). Bu dönemde mücadele yalnızca içeride değil, aynı zamanda uluslararası arenada stadyumlarda da sürmekteydi. Bunlar tüm gazetelerde haber olarak çıkmakta ve merakla takip edilmekteydi. O dönemde yaşanan siyasi olaylara göre de maçların mahiyeti değişiyordu. Aşağıda bu dönemlerde atılan bazı haber başlıkları bulunmaktadır:

- **Milli takımımız bugün Sofya’da Yugoslavya takımı ile karşılaşacaktır (3 Ekim 1931-Son Posta)**
- **Futbolcularımızın yarın Londra’da oynayacakları bu mühim maçı da kazanacaklarınıümit ediyoruz (4 Ağustos 1948 – Hürriyet)**
- **Bugün Türkiye ve Yunanistan büyük bir heyecan günü yaşayacaktır. İki dostmemleketin mümessilleri olan futbolcular İnönü stadında oynuyorlar. Dostumuz ve bizi çok seven Yunanlılarla birinci maçımızı geçen nisan ayının 23’ünde oynamış ve takımımız tatmin edici bir oyunda sonra 3 – 1 galip gelmişti. (28 Kasım 1948 – Hürriyet)**

Günümüzdekinden farklı olarak o dönemdeki haber metinlerinde “Sporcular dünkü müsabakada şahsi ihtirasların fevkine çıkarak milli müdafaa yolunda mühim bir varlık göstermişlerdir” türünde ifadelere rastlanmaktaydı. Türk Milli Takımı’nın karşılaşmaları anlamlandırılırken “galibiyet” olgusu milli gurur adına önemli bir noktada olsa da sansasyönel bir tarzda vurgulanmıyordu. Bunun nedeni ise o zamanlar Batılı takımlarla

karşılaşmanın bizzat kendisinin, ulusal devlet temsili adına önemli görülmesiydi.

Bu farklı grupları bir araya getirecek olan sporların örgütlenmesi de 1920’li yıllara denk gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Batı’nın sporu olan ve vatan, millet sevgisini körükleyen jimnastik ile popülerliği günden güne artan futbolda bu örgütlenmenin içindeydi. İsviçre Federasyonu ve Spor Birliği nizamnamesini Türkçeye çevirerek kurulacak olan İdman İttifakı’nın 269 maddeden ilk tüzüğü hazırlanmıştı. 15 Nisan 1921 günü Kadıköy İttihat kulübünde yapılan toplantı sonrasında kabul edilmiş başkanlığında en yaşlı üye olması sebebiyle Eşref Bey getirilmişti. (Gökacı, 2008, s. 81) Osmanlı’nın etkisini kaybettiği bu dönemde herhangi bir faaliyet gösteremeyen bu örgüt, cumhuriyetin kurulmasıyla beraber faal olarak işlemeye başlayacaktı.

2.2.2. Cumhuriyet’in İlk Yılları

Cumhuriyet’in şiarı olarak Ziya Gökalp’in “Türkleştirmek, İslamlaştırmak ve Muasırılaştırmak” üçlüsü görülmekteydi. Bu üçleme içinde Cumhuriyetin asıl eksenini Batılılaşma ve bu batılılaşmayı Türkleştirme yoluyla gerçekleştirme bu arada İslamı birleştirici bir sivil din (civic religion) olarak görmeyi barındırmaktaydı. İttihat ve Terakki’nin izlediği Osmanlıcılık, Pan-İslamcılık ve Pan-Türkçülük Kemalist ulusçuluk ideolojisinde reddedilmişti.

1919-1938 Kemalist dönem içinde değişen Türk kimliğinin tanımına baktığımızda: 1919-1924 dönemine hakim olan tanım “ Anadolu ve Trakya’daki Müslüman halkı Türk olarak” kabul edilmesiydi. Milli Mücadelenin de kaçınılmaz bir sonucu olarak farklı etnik gruplardan bir birlik oluşturma çabası içinde Türklük mülki açıdan sınırlandırılmış olan Müslümanlıkla beraber kullanılmaktaydı. 1923 cumhuriyetin ilanından, özellikle yapılan reformlar sebebiyle “yıkım yılı” olarak nitelendirilen 1924’den sonra Türklük, siyasi bir tanım kazanmaya başlamış, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve Türk dili kültürü, Kemalist ulusal tanımı kabul eden herkes Türk kabul edilmişti. (Keyman, 1997, s. 91-93)

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki toplumdaki manzaraya baktığımızda Birinci Dünya Savaşı öncesinde kilise kayıtlarına göre Türk ve Müslüman olmayan nüfusun Anadolu’ya oranı yaklaşık %40 idi. 1913 Balkan Savaşları’ndan sonra İttihat ve Terakki vatanın gayri Türk unsurlardan arındırılması gerektiği düşünerek böyle bir projeye girişmiş milli mücadele döneminde bu devam etmiş ve cumhuriyet, Hıristiyanlıktan bir toplum devralmıştı. Gayrimüslimlere yönelik en büyük hareket ise Lozan Antlaşması sonucunda çıkan nüfus mübadelesiydi. Lozan Antlaşması’nın ilk maddesi Türk-Yunan mübadeleden bahseder: “1 Mayıs 1923’ten itibaren Türkiye’de yerleşik Rum Ortodoks dinine mensup Türk vatandaşları ile Yunanistan’da yerleşik olan İslam dinine mensup Yunan vatandaşları zorunlu mübadeleye tabi tutulacaktır.”(Üstel, 2004, s. 133) Oysa ki Yunanistan’da yaşayan Müslümanlar Türkçe bilmediği gibi etnisite olarak Türkiye’deki Müslümanlarla ilişiği yoktu. Aksine Türkiye’deki Rum

Ortodokslar ise Türkçe konuşmanın yanı sıra çeşitli Türk etnik kökenlerine mensuplardı.

Mübadele hem ulusal kimlik inşasında homojen bir toplum yaratma, hem de ülkeyi gayrimüslim azınlıklardan arındırmak için dini esas almıştı. Asıl amaçlanan ulusal kimliğin yaratılmasında bu mübadelenin araçsal olarak kullanılabileceğini düşünüyorlardı. Türk temsilcisi ise sözleşmede geçen Rum Ortodoks dini, milliyete değil dine vurgu yaparak Yunanların dışındaki bu dine mensup insanları da kapsamı gerektiği söylemiş, bu davranışıyla da izlenen politikayı daha da açığa kavuşturmuştu. Yunan tarafının bu öneriyi reddetmesiyle iki tarafın bir araya gelerek kurduğu komisyon kararlarına göre mübadele gerçekleşmiştir: "Yunan Ortodoks dini" ırka bakılmaksızın Yunanistan'daki Müslümanların yapıldığı gibi mübadeleye tabii tutulacaktı. "Yunan Ortodoks dininin" Doğu Ortodoks dinlerini kapsayacak biçimde düşünülmemesidir. Türk-Yunan Mübadelesi olarak tarihe geçmiş olsa da aslında bu Rum Ortodoks Hıristiyanları ile Osmanlı Müslümanları mübadelesiydi. Ayrıca Lozan Antlaşması'nda da görülen din temelindeki hukuki çerçeve Türkiye'deki azınlıkların konumlarını belirlemede etkin olmuştur. Böylece Türkçe konuşan Anadolu Ermenileri Ermeni azınlığı olarak görülürken, Ermenice konuşan Müslüman Hemşinler Türk kabul edilmiştir. Her ne kadar Cumhuriyetin önemli siyasi yüzünü laiklik oluştursa da halk katında "Müslüman eşittir Türk", "gayrimüslim eşittir gayri Türk" önermesi geçerliydi. Resmi söylem ve Kemalist basında da gayrimüslimler "esas" Türk olarak değil, 1924

Anayasası'ndan yola çıkarak “Kanun-i Esasi Türkleri” ya da “Kanun-u Medeni Türkleri” olarak adlandırılmıştır.

Mübadele sonucunda Anadolu'da ilk kez İstanbul'da kalan küçük bir gayrimüslim azınlık dışında çoğunluğu Müslüman olan bir vatan haline gelmişti. Kemalist dönemin homojenleştirme politikaları sırasında kalan Hıristiyanlar da Türkleştirilmeye çalışılmış, bu durum sahalara da yansımıştı. Rumların meşhur takımı Pera ile Fenerbahçe ve Union Club (İttihatspor) arasında yapılan maçlar Türk-Yunan savaşını andırmaktaydı. Rumlar Venizelos (Yaşasın) diye bağırırken, Türkler Yunan savaş gemisinin bayrağını yakmışlardı. İstanbul'da bunlar olurken İzmir'de ise İdman Yurdu ile Pollo arasında gerçekleşen maçlar yine savaş havasında geçmekteydi.

Her ne kadar bu politika bir ulus yaratma süreci için kullanılsa da mübadelenin olumsuz sonuçlarını da görmüşlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler daha çok askeri ve idari işlerle uğraştığı için tarım, ticaret ve endüstri gayrimüslimlerin elindeydi. Mübadele sonucunda geride kalan büyük tarlaları sürmekte zorlanıyordu. Dış ticaret ve endüstri yok olma derecesine kadar gelmişti. Fakat her zorluğu yenebileceğini göstermeyi amaçlayan Türk ulusçuluğu için bu kendini ispat etme olarak benimsenmiş, oluşan boşlukta devlet müdahaleleriyle ülke yeniden inşa edilmiş, mutlu Türk'ün duası sayılan “Ne mutlu Türk'üm diyene” sedaları yükselmeye başlamıştı. (112-114) Bu anlamda “dini emir ve yasaklardan” arındırılmış, batılı seküler bir Türkiye oluşturmak yolunda, geçmişi sekülerleştirme yoluyla farklı teoriler ortaya çıkmıştı.

Göç politikaları da aynı ekseninde gerçekleşmişti. Örneğin Türkçe konuşmaları ve kendilerini Türk hissetmelerine rağmen Gagavuzlar göçmen olarak kabul edilmezken, Türkçe bilmeyen fakat Osmanlı Müslümanlarından sayılan Bulgar Pomakların ve Boşnakların, Arnavutlardan farkı olarak İmparatorluğa baş kaldırmamasından dolayı göçmen olarak kabul edilmişti. Bu sebeptendir ki Türklüğe dil ve soy bakımından uzak olmasına rağmen Müslüman Boşnaklar ve Çerkezler kolayca uyum sağlamıştır.

1924 Anayasası'nda belirtilen "Türkiye Devletinin dini, Dîn-i İslâm'dır" maddesi "yıkım" reformlarından sonra sorgulanmaya başlanmış, cumhuriyetin asıl ilkelerine giden yolda eski sistemle dini anlamda da ilişkisini kesmeyi hedeflenmişti. Özellikle 10 Nisan 1928'de İslam'ın devlet dini olmaktan çıkarılmasından sonra yeniden bir kimlik tanımlaması yapılmaya başlanmıştı. Bu yeni kimliği oluşturan iki farklı yüzü vardır: bir tarafta halk içinde geçerliliği çok olmasa hukuki yüzü, diğer tarafta ise esas kimliğin belirleyicisi olan siyasi yüzü.

Hukuki yönüne baktığımızda bunun aslında Lozan Antlaşması'yla gelen bir zorunluluk hali olduğunu görüyoruz. Millet tanımı yaparken gayrimüslim azınlıklarına verilmesi gereken haklar çerçevesinden bakmak zorunlu hale gelmişti. Bu dönemdeki vatandaşlık tanımı da bu minvalde yapılmıştı. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu geçiş döneminde çıkartıldığı için 1876 Anayasası ve vatandaşlığın dini bağlamdan koptuğunu gösteren 1869 tarihli Tabiiyyet-i Osmaniyye Kanunnamesi'nin bir devamı

niteliği taşımaktadır. Sonrasında vatandaşlık tanımını 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 88. maddesine göre:

Madde 88: 1. Fıkra: Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur.

2. Fıkra: Türkiyede veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiyede mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiyede doğup da memleket dhilinde ikamet ve sinni rşte vusulnde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir (Kili & Gözübüyük, 1985, s. 128)

Bu maddeyle de 1876 Anayasası ile ‘‘Osmanlı’’ olarak adlandırılan tebaa artık ‘‘Türk’’ adıyla adlandırılmaya başlamış. Hatta bu Türk adı da bir çok tartışmalara yol açmıştır. Gayrimüslim azınlıklar milliyet olarak olmasa da vatandaşlık bağıyla Türk olarak (Kanun-u Esasi Türk’) anılmaya başlanmıştı. Lozan’da azınlık olarak sayılmayan ve Türk olmayan Müslümanlar ise görmezden gelinmiştir. Her ne kadar soy ve dinden bağımsız bir vatandaşlık tanımı yapılırsa da arkasında yatan din ve ırka dayalı Türklük anlayışı varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyeti kimlik tanımı kendini hukuki yönüyle sınırlamakla yetinmemiş hatta bunu esas alınmasını sağlamıştır. Her ne kadar hukuken ayrılık gzetilmiyorsa da anadili Türkçe olmayanlara özel ve kamu alanlarında Türkçe konuşmaya zorlamak ya da Türkçe isim koyma zorunluluğu bu hukuki metinlerin pratikte aslında uygulanamadığının bir

göstergesidir.1924'ten sonra dini kamusal hayattan hatta özel hayattan çıkarma çabaları bunun için atılan somut adımlarda Halifeliğin kaldırılması burada önemli bir rol oynamaktadır. Halkın içindeki dini birleştirici unsuru yok etmeye tam anlamıyla yetmemiştir.

Her şeye rağmen cumhuriyetin siyasi yüzü temel ilkeler etrafında şekillenmeye başlamıştı. Örneğin Türk dilinin yaygınlaşması gayrimüslimlerin de Türkçe konuşmaya teşviki bu sürecin bir parçasıdır. Batı kültürünün empoze edilmesi, sekülerleşme yolunda atılan adımlar ve bu atılan adımlar ışığında değişmesi istenen kültür, hayali cemaatin yaratılmasında dini bağın yerine geçecek bir unsur olarak görülüyordu. Yine de Mustafa Kemal'in söylemlerinde milli mücadeleden beri gelen sisli bir dini vurgu vardır: “Türkiye cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk milleti denir.” Buradaki “kuran” kilit bir kavramdır.Bu söylemle milli mücadele döneminde işgal güçleriyle iş birliği yapan gayrimüslimlere Ermeni ve Rumlara atıfta bulunmuş Yahudileri ise bu genellemenin dışında tutmuştur.Son olarak baktığımızda Mustafa Kemal Atatürk siyasi ve hukuki boyutu kapsayan şu sözleri söylemiştir:

Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz;
Cumhuriyetimizin mesnedi türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar
Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya istinat eden Cumhuriyet de
kuvvetli olur. (Türk Ocakları Deleğelerine, 1926)

Türkleştirme çabaları sürerken Avrupa seçkinlerinin zamanında futbola gösterdiği türden bir tepki gösteren kurucu kadro bir süreliğine futbolu ikinci plana atmaya karar vermişti. Milli kimlik yaratılması sürecinde

yapılan karşılaşmaların rekabet ortamı yarattığını, bunun birleştirmekten çok ayrıştırdığını düşünüyorlardı. İki Dünya Savaşı arası dönemde fiziksel gelişimin önem kazanması da bu tercihi etkiliyordu. Beden terbiyesi etrafında şekillenmeye başlayan sporlar devlet tarafından destekleniyordu. Tabii ki bu futbolun oynanmasına engel olamıyordu. Kulüpler kendi çabalarıyla da olsa uluslararası maçlar organize ediyor alt yapılarını geliştirmeye çalışıyorlardı. Yalnızca Türkiye’de değil dünyada da iki savaş arasında futbol göz ardı ediliyordu. Ta ki futbol bir propaganda aracına dönüşene kadar. Karşı koyamadıkları bu sporu kendi araçları haline getirmek gerektiğini anlamışlardı.

Almanya’da Hitler’in ve İtalya’da Mussolini’nin başa gelmesiyle bu durum Avrupa’da yaygınlaşmaya başlamıştı. (Kuper, 2004, s. 42) Naziler için amaç asker yetiştirmek olduğu için futbolu beden eğitiminin bir parçası olarak görüyordu. Keza Mussolini’de aptal bir İngiliz oyunu olarak gördüğü futbolu kendi lehine kullanmak için bir takım değişiklikler yapmaya başlamıştı. İlk olarak futbol (football) yerine calcio denmesini ve ardından tüm İngiliz futbol terimlerinin İtalyanca olarak değiştirilmesini sağlamıştı. Buna bir diğer örnek A.C. Milan olan futbol kulübünün adını Milano, Internazionale’nin adını Abrosiana olarak değiştirmiştir. (Lanfranchi, 1993, s. 270)

1920’lerin sonlarında doğru bu tanım da dönüşmeye başladı ve Türklüğü etnik soya dayalı bir zemine irca eden görüşler Türklüğün tanımına eklendi. Dünyada yaşanan gelişmelerinde etkisiyle millet tanımı değişmeye başlamıştı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı arifesinde yükselen

ırkçı hareketlerin de etkisiyle artık millet din yerine ırk üzerine temellendirilmeye başlamıştı. Kemalist Ulusçuluğun bu dönemdeki kimlik tanımının en güzel özeti 1931 CHP programında Atatürk'ün yaptığı : “Millet dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir” (Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 2) açıklamasıdır. Buna bağlı olan vatandaşlar Türk ya da Öz Türk olarak tanımlanırken, bunun dışında kalanlara Lozan Antlaşmasının getirdiği sorumlulukla hukuki koruma altına alınan gayrimüslim azınlık örneğinde olduğu gibi Kanun-i Esasi Türkleri denmekteydi.

Atatürk'ün: “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir.” sözündeki önemli vurgu aslında “kuran” üzerine yoğunlaşmıştır. Sınırları içinde yaşayanlar ya da vatandaşlar gibi terimler tercih edilmemiştir. Milli mücadele döneminde Yahudiler dışında kalan gayrimüslimlerin iş birliği yapması Atatürk'ü bu söyleme itmiştir. Bu sebeple Atatürk'e göre millet muayen sınırlar içinde tesadüfen bir araya gelen insanlar topluluğu değil, aksine millet her şeyden önce emellerinde birleşmiş insanların oluşturduğu bir irade ve ülkü birliğidir. Bir Türk olabilmek için dil, kültürel ve mefkure boyutu olan siyasi yüzü kabullenmek ve Kemalist olmak zorunludur. Dil boyutu, özel alan kamusal alan ayrımı yok sayıldığı Türkçenin resmi dil olmasının yanı sıra anadil olarak da benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar hukuken ayrılık gözetilmiyorsa anadili Türkçe olmayanlara özel ve kamu alanlarında Türkçe konuşmaya zorlamak ya da Türkçe isim koyma zorunluluğu getirmek

hukuki metinlerin pratikte aslında uygulanamadığının bir göstergesidir. Kültürel boyutundan kastedilen ise seküler batı kültürüdür. Dilsel ve kültürel boyutları kapsayan ve ortak ülküde ilerlemeyi belirtene ise Mefkure (ülkü) boyutudur.(Yıldız, 2010)

Kemalist dönemin son on yılı ise daha önce de bahsettiğimiz gibi Türklüğün etnik /soya dayalı sınırlarının göz çarptığı yıllardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan devletler içinde yeni Türk devletinin adı etnik bir imaya sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yalnızca siyasi bir ideolojinin inşasından öte bir etnisitenin de kuruluşudur. Bunun örneği Kemalist dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün şu sözlerinde görülebilir:

Biz açıkça milliyetçiyiz. ... ve milliyetçilik bizim yegâne unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların (etnik toplulukların) hiç bir nüfusu yoktur. Vazifemiz, Türk vatanı içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türkleri ve Türklüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız. Ülkeye hizmet edecekler de her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır (Yıldız, 2010, s. 155-156).

Bu konuşman Şeyh Sait İsyanı'nın ardından Türk Ocakları ikinci Kurultayı'nda yapıldığı göz önüne alınırsa burada Türk olmadığı iddia edilenin Kürtler olduğu anlaşılabilir. Kemalist ulusçuluğun etnik sınırları Türk etnikliğinin Kemalist hayat tarzı ve düşünce biçiminden farklı olabilecek her türlü dini ya da etnik unsuru ortadan kaldıracak ya da görmezden gelecek şekilde bir inşaya dayanmaktadır. Sıkça tartışılan Kemalist dönemin ırkçı olup olmaması konusundaki tartışmalarda genellikle

1930’larda faşizmin yükseldiği Almanya ile kıyaslanmaktadır. Kemalist ideologlarından olan Esat Bozkurt bu karşılaştırmayı yaparken:

Türk ve Alman rejimleri her ikisi de milliyetçi olmaklar beraber, aralarında küçücük bir fark vardır. Alman rejimi, milliyetçilikle raciste yani ırkçıdır. Türk rejimi ise ırkçı değildir. Daha ziyade kana değil, kültüre ve dile önem verir. Bununla beraber, Atatürk büyük nutkunda “kanını taşıyandan başkasına inanma” demiştir.

Yiğit Akın’ın “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar” (2004) adlı kitabında değindiği ve bizimde vurguladığımız gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, futbol aleyhinde “dejenere edici” olarak gösterilmesi nedeniyle kampanyalar da sürdürülmüştür. Futbolun saldırgan, rekabetçi ve bireysel yanlarını gizleyerek, beden terbiyesinin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı bu dönemde, kulüpler futbol dışındaki branşlara da ağırlık vermeleri konusunda teşvik edilmiştir. (14-20) Diğer sporlarla kıyaslandığında futbol “yararsız” bir spor olduğu iddia edilmiştir. Dönemin Bursa milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ futbolun gereksizliğini tanımlarken, “bizim Arsenal’e gol atacak takıma değil, karlı havada yirmi kilogramlık yüzü en az yirmi kilometre taşıyacak gençlere ihtiyacımız vardır.” ifadelerini kullanmıştır. Milli birlik ve beraberliği bozduğu düşünülen futbol için İstanbul Halkevleri Spor Şubesi yöneticilerinden biri olan Sami Cemal’in söylediği şu sözler durumu açıklamaktadır:

“Bütün dünya milli takımlarını teker teker yenecek bir milli futbol takımımız, yani on bir kişimiz mevcut bulunsa, ne futbolcularımızdan ne spordan şikayet etmek kimsenin hatırına gelmeyecektir. Demek ki, biz her ne şekilde olursa olsun galip gelecek takım ve nihayet 11 kişi

arıyoruz. Bu, horozunu komşunun horozu ile devesini bir başkasının devesi ile dövüştüren, güreştiren ve galibiyet halinde şeref duyduğunu zanneden bir adamın halinden ve telakkisinden hiç farklı değildir.”

(Akt.Gökaçtı, 2008, s.113)

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi futbolun bireyselliği ve rekabeti ön plana çıkardığı için hakim görüş tarafından hoş karşılanmamıştı. Futbol taraftarlığı ve bununla oluşan yeni kimlikler, milli kimliği zedeleyecek unsurlar olarak görülmekteydi. Galatasaray-Fenerbahçe, Güneş-Galatasaray arasında oynanan maçlarda çıkan kavgalar da bunu destekleyici kanıtlar sunmuştu. Fakat tüm çabalarına rağmen futbolu engelleyemeyecekler ve bu yüzden de yeni politikalar bulmaya çalışacaklardı. Örneğin, kulüpçülüğüne karşı çıkabilmek için İzmir’de olduğu gibi kulüplere sormadan onları birleştirecek ya da Ayvalık’ta İdmanyurdu ile Akınspor arasında tüm şehri etkileyen kulüpleri feshedecekti.

Kendi hedefleri ve görüşler doğrultusunda olan takımları desteleyecek, üstüne üstlük Galatasaray’ın içinden kopan, kendi anlayışına uygun, destekledikleri Ateş-Güneş takımını yaratacaklardı. Ekim 1933 yılında kurulan takımın başına Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı olan Cevat Abbas Gürer seçilmişti. Esas ilginç olan kısmı diğer takım tüzüklerinden daha farklı olmasıydı. Özellikle tüzüğün ikinci maddesi ilgi çekiciydi: “gençleri ülke savunmasına hazırlayacak şekilde yetiştirmek” takımın amacı olarak belirtilmişti. Takım yalnızca futbol alanında değil birçok farklı alanda etkinlik gösteriyordu. Taksim’deki lokalinde çocuklara ve gençlere yönelik çalışmalar yapıyor, konferanslar düzenliyorlardı. Bunlardan biri de

“Türk Irkı ve Dünyaya Yayılışı” isimli konferanstı. İsminden de anlaşılacağı gibi kulüp o dönemin düşüncelerini de yansıtan bir misyona sahipti.

Bir kimlik ve siyasi ideal olarak laiklik ve cumhuriyet ülküsünün halkın içinde zayıf kalması sebebiyle Kemalist ideoloji, farklı bir boyuta kayma ihtiyacı hissetti. Milli mücadele döneminde halkı din faktörüyle yakalayan Kemalizm bunu ilerleyen dönemlerde başaramamış çünkü dinden bağımsız bir kültür oluşturma çabasına girmiş ve burada yetersiz kalmıştı. Halk katında şeriat ideali ile yarışacak ve onun yerini alabilecek yeni bir idealin bulunması zorunlu hale gelmişti. Buradan hareketle Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ortaya atılmıştı.

Türk Tarih Tezi'nin amacı Batılıların gözünde hâlâ barbar, cahil kaba görünen Türk tanımını değiştirmek ve halkın bu yorumlara karşı duyduğu özgüven sorununu çözüp Türklüğe bir itibar yüklemektir. On dokuzuncu yüzyıl'da Batı Avrupalı tarihçiler Türkleri ikinci sınıf bir Türk grubuna (sarı ırk) koymaktaydı. Geliştirilen tez Türk ulusunun “brakisefal” ırka mensup olduğu, bu ırkın Mısır, Anadolu ve Mezopotamya'da büyük medeniyetler kurduğunu öne sürüyordu. Yeni kuşaklar bu tezin verdiği özgüven duygusu ile yetiştirilecekti. Bu ulusal özgüven boşluğunda Kemalist ulusçuluk savunmacı bir karakter kazanmıştı. Atatürk'ün “Damarlarda akan asil kan”, “ Ne mutlu Türküm diyene”, “Zeki ve çalışkan millet” ve “Türk, öğün, çalış, güven” sözündeki sıralama saf şovenizminden ziyade, kolektif özgüveni tazeleme amacına dönüktü. Türklüğün gurur duyulacak bir şey olması için Ata büyük çaba sarfetmişti: “Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir.”

Sonuç ulusal gururun irrasyonel zirvesidir: “Bir Türk dünyaya bedeldir.” (Yıldız, 2010) Tekin Alp’e göre ırk determinizmi fikrine bağlanmadan da milli ruhun varlığına inanılabilir. Ruh saflığını yitirmedikçe milli benlik kanda ilerlemeye devam edebilirdi. Zaman, mekân ve eğitimden bağımsız olarak iç güdüsel olarak davranmaya milli irade denir. Ruhun tam bir yansıması olmamakla birlikte Kemalist ulusçuluk eski Türklerin şuur dışı ulusçuluğuna karşılık gelmektedir. (Alp, 1944)

Türklerin insanlığın, kayda değer bütün ırkların Adem ve Havva’sı olduğunu iddia eden bu tezin eğitim yoluyla yaygınlaşmasını hedeflenmiştir. Kemalist ulusçuluk Türk tarih tezi arayıcılığıyla irki temaları araçsallaştırmıştı. Böylece yer yüzünün en eski medeniyetini oluşturan brakisefal Türk ırkının göçler yoluyla Mısır, Anadolu ve Ege (Yunan dahil) medeniyetlerin kurucusu yani “doğuştan Avrupalı” bir ırk olduğu fikri ortaya çıkarılmıştır. Hititlerden Bizanslılara kadar Anadolu’da yaşayan tüm halklar ilk gelenlerin, yani Türklerin çocukları olarak kabul edilip, Anadolu’nun tarih boyunca Türkleştirilmesi tarihi haklar ve “ilk gelen” temelinde görmüş, böylece Anadolu üzerinde gayri Türklerin hak iddia etmesini önlemeye çalışmıştır.

Atatürk ırk meselesini konu edinen Edward Pittard’ın “Tarihte Irklar” kitabındaki görüşünü benimsemiştir. Pittard Türk ırkının saflığının karışık evlilikler gibi araçlarla sulandırılması fikrini büyük bir vazodaki bir kaç damla olarak nitelendirmiştir. Esat Bozkurt’un Kemalist ulusçuluğun “kültürelleştirilmiş ırkçılığı” benimsediğini söyleyen görüşleri ile birleştirildiğinde Atatürk’ün ırk söylemini, hem ırkı bir fiziki özellikler

kümesi hem de ortak bir dil ve kültürü paylaşan Mahmut Esat Bozkurt'un İsviçre'de eğitim gördüğü yıllarda karşılaştığı Türk gençlerine her zaman: “buralarda evlenmek yok Türk kızları bizi bekliyor.” demesi evlilik yoluyla ari ırkın bozulmamasının gereğini vurgulamıştır. (Yıldız, 2010, s. 168)

Halkı sekülerleştirmek için tarihi sekülerleştirmeye çalışırken bunu dil üzerinde de uygulamanın etkili olacağı düşünülmüştü. Dili Türkleştirerek, sekülerleştirip milli bir dil yaratmışlardı. Arap harflerinden Latin alfabesine geçiş ve bununla beraber dini motifleri Türkleştirerek bağı güçlendirme çabasıyla ibadet dilini, ezanı Türkçeleştirmekte yapılanlardandı. Siyasi veçhenin de bir parçası olan dil, geriliği yansıtan Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılarak saf Türkçe yaratılmıştır. 23 Eylül 1932'de toplanan Birinci Dil Kongresi'nde Türk Tarih Tezi'ni Türkleri güçlendirecek bir şekilde, Türkçenin bütün dillerin anası olduğunu ileri süren bir tez sunuldu. 1936'daki Üçüncü Dil Kongresi'nde ise teori resmileştirildi. (Yıldız, 2010) Bu teoriye göre ilk insanın taptığı varlık güneşti. Bu yüzden ilk dilin güneşle bir ilişkisi olduğu varsayılmaktaydı. Bu güneşten gelen kök dilin ise öz Türkçe olduğunu ve bütün dillerin bu kök dilden türediğini öne sürülmüştü. Bunun da amacı Türk Tarih Tezi'nde olduğu gibi Batıya karşı duyulan özgüven eksikliğini gidermek için, İngilizce, Fransızca gibi dillerin temelini Türkçe olduğunu göstererek bir üstünlük sağlamaya çalışılmıştı.

Tarihin ve dillerin insanlığın olduğu gibi futbolun da kurucusu Türkler olarak söyleniyordu. Futbolun Orta Asya'da oynanan “Tepük” adlı oyundan geldiğini, İngilizlerin bunu kendi kültürleriymişcesine alıp modern

futbol olarak evrenselleştirdiği ileri sürülmüştü. *Türk Futbolu* kitabında Fahrettin Süldür şöyle demiştir: “Orta Asya’da Türklerin ‘tepük’, yani tekmelemek adını verdikleri ayaktopu oyunu futbol, zamanla Çin’ e ve Hindistan’a geçmiştir. Türk boylarının Avrupa içlerine kadar yayılmasıyla Beşinci yüzyıldan başlayarak ayaktopu oyunu İtalya ve Fransa’da oynanmaya başlanmıştır. İngilizler Hindistan’ı aldıktan sonra burada gördükleri ‘tepük’ü, daha önce gördükleri ile karşılaştırarak bir düzenleme yapmışlardır.” (Akt. Bora&Erdoğan, 1994, s. 221)

Modern toplumlarda medya, milletin ve milliyetçiliğin yeniden üretiminde en büyük katkıyı gerçekleştirir. “Eğer milliyetçilik sıradan bir şekilde adetleşiyorsa, (milliyetçi) dalgalandırmanın –sadece siyasetçilerin aktarılan sözlerinde değil– sürekli olarak medyada mevcut bulunması gerekir.” Billig, gazetelerin milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve yayılmasındaki rolüne ilk kez dikkat çeken Anderson’un (1983) oldukça önemli bir tespitinde bulunduğunu vurgular (125). Gerçekten de, Anderson’ın, birer günlük “çok satan” olan gazetelerin her sabah tekrarlanan toplu ve eşzamanlı tüketiminin milli birliktelik duygusunun kurgulanmasında ve bir hayali topluluk olarak ‘millet’ inancının güçlenmesinde çok etkili olduğuna dair vurgusu oldukça önemlidir. Billig’e göre de, gazeteler, milletler/milli-devletler dünyasını “verili” olarak kabul ederek haberlerini sunarlar ve böylelikle “milletlik hâli”nin doğal bir durum olarak algılanmasını sağlayarak, milliyetçiliği bugünden yarına yeniden üretirler. Tıpkı siyasetçilerin yaptığı gibi, gazetelerde millet adına konuşarak millete hitap etmektedirler. Başyazı ve köşe yazılarında sıklıkla birinci çoğul şahıs

kipi kullanılır. Buradaki “biz,” şüphesiz sadece yazıyı yazanlara atıfta bulunmamakta, milletin üyeleri olarak okuyucuları da simgelemektedir. Yani, yazıyı yazanla okuyanı bir noktada birleştiren, onları “biz” yapan “milli kimlik”dir. Yine, siyasetçiler de olduğu gibi, gazeteler de kullandıkları dille ve yarattıkları birtakım rutin ve fark edilmeyen alışkanlıklarla –logolarda bayrak, harita ya da milli slogan kullanılmasıyla– iç haberler-dış haberler şeklindeki sayfa düzenleri ve özellikle spor sayfalarıyla milli kimliğin ve milletin yeniden üretimi sürecinde kritik bir rol oynamaktadırlar. Gazetelerin önemini belirtirken spor basının da rolünü yadsımamak gerekmektedir.

1950 öncesi sportmence atılmış başlıkların yerini milli duygulara daha çok vurgu yapan başlıklar almıştır. Türkiye spor basınında, spor servislerinin kurulmaya başlandığı döneme denk gelen, 20 Mayıs 1949 tarihinde Atina’da oynanan Türkiye-İtalya maçına ait gazete haberleri, dönemler arasındaki söylemsel geçişi iyi bir şekilde örneklendirmektedir. Türkiye’nin İtalya’ya 3-2 kaybettiği maç sonrasında, Yunan seyirciler ve güvenlik görevlilerinin, Türk Milli Takım oyuncularına yönelik fiziksel müdahale ve saldırılarda bulduklarına dair manşet ve spotlar şu şekildedir:

- **Atina dostluk maçı bize *dostu ve düşmanı* tanıttı**

Yunanlılar, sporcularımızın şahsında, Türklüğe karşı besledikleri hissi açığa vurdular (21

Mayıs 1949- Son Posta)

- **Atina’da Dün *Suikasta Uğradık!***

Takımımız İtalyanlara 3 – 2 *mağlup ettirildi.*

Bu yetmiyormuş gibi maçtan sonra oyuncu ve idarecilerimiz *halkın ve polislin tecavüzüne uğradı* (21 Mayıs 1949 – Hürriyet)

- **İtalyanlara haksız bir golle 3 – 2 yenildik**

Yunanlılar maçtan evvel sporcularımıza tecavüz ettiler ve bütün oyun müddetince *aleyhimizde* tezahürat yapıp en sonunda İtalyanları sırtlarında taşıdılar (21 Mayıs 1949 -Cumhuriyet)

- **Atina'daki hasmane tezahür derin akisler yaptı**

Takımımız İtalyanlara değil stadı dolduran *Yunanlıların* aleyhimize yaptığı çığınca

tezahürata ve hakemin bariz tarafgirliğine yenildi (22 Mayıs 1949- Son Posta)

- **Bundan Sonra Yunanlılarla Spor Temasları Kesilecek.**

Hadise sadece spor sahasında inhisar edecek mahiyette görülmemekte ve *sporcularımızın şahsında Türk milletine hakarete yeltenmek* hududuna dahi dayanmakta olduğu belirtilmektedir. (23 Mayıs 1949- Son Posta)

- **Dün Taksimde Büyük Bir Miting Yapıldı** (24 Mayıs 1949- Son Posta)

Hatipler “*Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi*” parolasını tekrarladılar... Miting,

Türk'e has vakar içinde sona erdi.

Yunanistan'da Milli futbol takımına karşı yapılan tecavüz, dün *Türk gençliğinin çok vakur, asil ve heyecanlı toplantılarında şiddetle telim edilmiş ve mütecaviz Yunanlılara layık oldukları cevap verilmiştir.*

- **Dost olmayan bir yerde misafir kalınmaz!**

Atina’da Türk milli futbol takımına savrulan yumruk, Türk yurdunda 19 milyon Türkün suratında şakladı. (Ahmed İhsan imzalı haber / 24 Mayıs 1949-Hürriyet)

Takip eden süreçte müsabakalarla ilgili haber içeriklerinin değişime uğradığını ve gazetelerde futbola daha geniş yer ayrıldığını söyleyebiliriz.

- **Alman milli takımını dün yapılan maçta 2 – 1 yendik** (18 Haziran 1951 – Hürriyet)

Foto Altı – Milli futbolcularımızdan bir grup Berlin’de misafir kaldıkları *şanlı bayrağımızla* süslenmiş otelin önünde...

- **Türkiye – İspanya** (6 Ocak 1954 – Hürriyet)

Neticeden ne bedbin ne de nikbin olmalıyız. Bedbin olmamıza hiç gerek yok. Fakat oyunun hakemleri Fransız olmasa.

Bütün Türk diyarının kalpleri oraya giden Türk çocuklarının yeni bir muvaffakiyet sağlamasını temenniyle atmaktadır.

- **Türkiye – İspanya milli futbol takımları bugün karşılaşıyor** (14 Mart 1954-Hürriyet)

Bugün Dolmabahçe stadında Madrid’deki 4 – 1’lik mağlubiyetin acısını çıkarmak için Ay-

Yıldızlı formanın şerefini korumasını pekala ispat etmiş bulunan futbolcularımızı seyredeceğiz....

Yenilgiye uğradığımız Atina’da düzenlenen İtalya maçı sonrası atılan başlıklarda görüldüğü gibi, Türk’e düşman “öteki” vurgulanmıştı. Bununla beraber otele asılan bayrak Türk’ün gücünü sembolize etmektedir. İspanya

maçı için Fransız hakem istenmemesi de tarihi rekabetin sahaya yansımaları endişesiyedir. Bu yıllardan sonra “Türk milli takımı, Rus Milli takımını kendi seyircisi önünde *dize getirdi*”, “*Türk lokumu acı geldi*”, “Almanlar *şapa oturdu*” “Rusları *fena ıslattık: 1 – 0*” gibi daha sert başlıklar atılmaya başlanmıştır. (Gökalp, 2004)

Çok partili sisteme geçişle değişen siyasal atmosferle beraber futbol kulüpleri de değişim göstermeye başlamıştır. 1960’larda ve 70’lerin başlarında ikinci sınıf da olsa bir görünürlüğü olan, ikinci Türkiye Liginde oynayan Rum ve Ermeni kulüpleri Taksim ve Beyoğluspor kaldırılmıştı. Neredeyse yarısı İstanbullu Rum ve Ermeni yöneticilerden ve futbolculardan oluşan bu kulüplerin beraberinde Türk yönetici ve oyuncular da vardı. 1950’lerin ve 60’ların Lefter, Kasapoğlu gibi popüler oyuncularından sonra, 1970’lerin ortalarına kadar Beşiktaş’ta oynayan Niko’dan beri, gayri Müslim azınlıklardan futbol sahnesinde görünen hiç kimse olmamıştır.

1970’lerin siyasal ortamında da futbol millî maçlarda medya ve genel kamuoyu tarafından ilgiyle izlenmiştir. Millî bütünleşme ve “tek ses-tek nefes olma” arzularının yatırımıyla yüklü bumaçlarda, ‘eskilerden’ kalma sportmenlik anlayışının ve “ülkenin başarıyla temsili” özleminin naif bir öge olarak varlığını koruduğu gözlenir.

2.3. 1980 Sonrası Türkiye ve Milliyetçilik

Bu dönemin başlangıcını 12 Eylül 1980 darbesi olarak aldığımızda karşınıza neo-liberal politikalarla şekillenen, Türk-İslam-Batı sentezinde

yeni kültürel alanların oluştuğunu görürüz. Askeri yönetimin iktidarda olduğu bu dönemde, futbol toplumun deşarj olabildiği ve sosyalleşebildiği tek alan haline gelmişti. Yaşanan toplumsal olaylardan insanları soyutlamanın en ideal yolu onları futbola yöneltmekti. Sonraki yıllarda milliyetçilikle harmanlanacak olan futbolun bu misyonunun adımları, bu dönemde atılmıştı. Toplumun bir araya gelebildikleri tek kamusal alan olan stadyumlar ve futbol ortamları, değişen ekonomik düzenle beraber yeni bir hal alacaktı. Kulüpler yeni yatırımlar yaparak, gösterişli kadrolar kurarak çıtayı yükseltip dış rekabete açılacaklardı.

Bunun ilk örneğini askeri yönetim sonrası Özal iktidarında Galatasaray kulübünde görebiliriz. Artık 70 Cent'e muhtaç olmayan bir ülke olarak Türkiye, dünya futbolunun önemli isimlerini kulüplere çağrılmıştı. Türkiye'nin Batı'ya açılan penceresi rolünü oynayan Galatasaray'ın başına Jupp Derwall getirilerek, o günün koşullarında bir futbol devrimi yapıldı. Bunu takip eden zamanlarda tesislerde iyileştirilmeye gidildi, toprak sahaların yerini çim sahalar aldı. Bir diğer dikkat çeken nokta ise transfer listelerinde yurt dışında yetişmiş gurbetçi futbolcuların yer almaya başlaması oldu.

Günümüzde tartışmalara neden olacak gurbetçi futbolcu kavramı bu yıllarda ortaya çıkmıştı. Buna ilk örnekler Almanya'dan önce Fenerbahçe'ye gelen ama esas başarısı Galatasaray'da yaşan Erhan Önal ve İlyas Tüfekçi olarak verilebilir (Gökaçtı, 2008, s. 279). Onlar Türkiye'yi tercih ederken diğer yandan son yıllarda tartışılan Mesut Özil örneğine de değinmeliyiz. Almanya'da doğup, büyüyen Özil'e milli

takıma gelmesi teklif edilmiş ama kendisi kabul etmemişti. Yaptığı açıklamada: “Bu benim Türk kökenime karşı alınmış bir karar değil. Ailem şimdi üçüncü kuşakta Almanya’da yaşıyor, ben burada kendimi her zaman iyi hissettim ve Alman Ümit milli takımını adına da oynadım. Bu nedenle İsveç’te ümit milli takımları arasında düzenlenecek Avrupa Şampiyonası’nda da başarılarımı sürdürmeyi ümit ediyorum” demişti. (<http://www.ligtv.com.tr/haber/mesut-ozil-secimini-yapti>)

Tüm yeni adımlara rağmen bu yıllarda Türk Milli Takımı’nın durumu pek de parlak değildi. İngiltere karşısında alınan büyük farklı yenilgi ya da Avrupa futbolunda söz sahibi olmayan Finlandiya karşısında alınan mağlubiyetler, Batı’ya karşı öfkeyi daha da büyütüyordu. Öte yandan Türk kulüplerinin Avrupa’da ikinci turdan ötesini göremediği dönemde Galatasaray’ın 1987/88 sezonunda PSV Eindhoven’ı yenmesi ve akabinde 1989’da Şampiyon Kulüpler Kupası’nda tarihi Neuchatel Xamax zaferiyle yarı finale uzanan büyük başarısı, Türk takımlarının Batı’yla mücadelesi adına bir dönüm noktası olmuştu.

Türkiye’deki spor basını da bu yıllarda uluslararası karşılaşmalar söz konusu olduğunda, olayı ‘milli mücadele’ boyutuna taşımayı görev edinmekte, olayı “biz” ve “ötekiler” ekseninde ele almaktaydı. Hıncal Uluç’un 10 Kasım 1988’de Sabah gazetesinde yazısına “Türk’ün zaferi” başlığını atmıştı. 5-0’lık Neuchatel Xamax maçının UEFA tarafından –daha sonra kararından dönecek olsa da– iptal edilmesinin, o yılın miladi öneminde etkili olmuştur. Alınan galibiyetler gazetelerde bir zafer ilanı gibi yayınlanıyordu:

- **B. Savaş, bir vurdu pir vurdu: 1 – 2** (8 Eylül 1988 – Sabah)
...B. Savaş 82. dakikada rakip kaleyi *bombaladı*.
- **Bugün vur, yarın tur** (5 Ekim 1988-Hürriyet)
- **Viyanalı kıza 2 öpücük** (6 Ekim 1988 – Sabah)
- **G.S Rapid'i ezerek yendi** (6 Ekim 1988-Hürriyet)
- **Yırtın Şu Avrupa'yı Çocuklar!..** (26 Ekim 1988 – Sabah)
- **İlme Hakem !** (3 Kasım 1988 – Sabah)
- **G. Saray, futbolumuzda destan yazdı** (10 Kasım 1988 – Sabah)
- **G.Saray, A.Sami Yende, Neuchatel'i paramparça edip..** 10 Kasım 1988-Hürriyet
- **O... Çocukları** (19 Kasım 1988 – Sabah)
- **D.Almanya'yu 3-1 Ezerken, İsviçre'nin kulaklarını çınlattık** (1 Aralık 1988-Hürriyet)

Sabah gazetesinin, Milli Takım'ın Avusturya'ya 3-2 yenildiği maç sonrasında spor sayfasının manşetine "İlme hakem" ifadesini getirmesi ve sonrasında Galatasaray'ın Neuchatel Xamax'ı 5-0 yenerek Avrupa Kupası'nda yarı finale yükseldiği maçın iptal kararının ardından "O... Çocukları" sürmanşetiyle birlikte hem haber metninde hem de Emre Aygen'in yazısında aynı küfüre iki kere daha rastlanmaktadır. Gazetenin aynı sayısında "Ayıdan post, Avrupalıdan dost olmaz!" "Alçaklık, Fransız hakem Joel Quinou ile başladı." "Allah belanı versin UEFA!" "İt iti ısırmadı" şeklinde ifadeler kullanılırken, Attila Gökçe tepkisini, "Hristiyan kafası, İslam'a karşı açtığı "Haçlı" savaşını sürdürüyor. İşte son örneği"

sözleriyle dile getirmiştir. Aynı haberi Hürriyet gazetesi ise 19 Kasım 1988 tarihli sayısında “Haçlı Oyunu” manşetiyle verirken, “UEFA Türk Düşmanlığı Yaptı” alt başlığını atmış ve “Türk’ün Türk’ten başka dostu yok” şeklinde milliyetçi bir tavır sergilemiştir. Bahsi geçen gazete metinlerinde, UEFA’nın daha sonra geri alacağı bu kararın, bütün Avrupa’ya genelleştirilmesi ve Batı’nın tamamen “Türk düşmanı,” “haçlı” ve “barbar” terimleriyle düşman ilan edildiği görülmektedir.

Elias’ın da dediği gibi milli iktidar ve mücadelelerin en barışçıl yolla sergilenebileceği bir alan olan futbol, önemli bir tampon bölgeyi oluşturur. (Akt. Bora & Erdoğan, 2012, s. 234) 1980’lerde ulus-devletlerin çözülmeye başlamasıyla milli takımlarda dokunulmazlıklarını ve çekiciliğini kaybetmeye başlamıştı. Uluslararası rekabetler milli takımlar düzeyinden kulüpler düzeyine çekilmişti. Belki de küreselleşme ve ekonominin de futbolun içine girmesiyle markalaşan kulüpler, bayrakların yerini almaya başlamıştı. Bu döneme kadar kulüpler için milli takıma oyuncu göndermek bir övünç kaynağı iken sonrasında kulübe zarar verebilecek bir süreç olarak görülmüştür. Artık kulüpler prestijlerini korumak için kar-zarar hesapları yapmak zorunda kalmışlardır. Oyuncunun milli takım kampında sakatlanma riski teknik adamları korkutmaktadır. Tabii ki buradan çıkarılacak sonuç milli takımının önemini yitirmesi değildir yalnızca kulüplerinde artık kendi kimliğini yaratmaya başlamasının göstergesidir.

2.4. 1990 Sonrası Türkler'in Ayak Sesleri

1990'lara gelindiğinde Türk milliyetçiliği, siyasal alanda olduğu kadar kültürel alanda da etkisini iyice arttırmıştır. Türkiye'de küreselleşmeye tepki olarak yerel milliyetçilikler oluşmaya başlamıştı. Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar gibi Türkiye'nin bölgesel güç rolünü oynadığı yerlerde de etkinliğini kaybetmesi, korku ve kaygıya yol açıyordu. En başından beri var olan bekâ sendromu, Türkiye'yi dışlayıcı etnik milliyetçiliğin yükseldiği izolasyonist politikalara itmişti. Şüphesiz ki bu kararları alırken 80'lerin ikinci yarısında başlayan ve 90'larda ivme kazanan Kürt sorununun payı büyüktür. Bölünme korkusu, artan şiddet ve terör olayları, Kürt sorunundaki politikalarına karşı gelen Avrupa, durumu daha da çıkılmaz bir hale sokmuştur. Yalnızca siyasal alanda değil, her alanda etkisini göstermeye başlayacak ayrımcılıklar futbol sahalarına da yansiyacaktır.

Bu yansımanın başlangıcı 1992'nin başlarında bir PKK saldırısının ardından Trabzonspor'un bir maçında, ülkücü gruplar ve yetkililerin teşvik etmesiyle PKK karşıtı tezahüratlar yapılmasıyla oldu. Maçlardan önce, taraftarı olunan takıma destek yerine PKK aleyhinde tezahüratlar ("aboneyiz abone, PKK'yı s...meye") yıllardır ara ara karşımıza çıkan bir alışkanlık halini almıştı. Örneğin, Kürt kimliğiyle özdeşleştirilmiş olan Diyarbakırspor, gittiği deplasman maçlarında protesto edilmiş, hatta şiddete varan tepkilerle karşılaşmıştı. 27 Nisan 1997'de Kayseri'de oynanan maçta Diyarbakırspor, Türk bayraklı taraftarların "Kahrolsun PKK" sloganlarıyla sözlü şiddete maruz kalmıştı. Aynı yıl Gaziantep Sankospor'la yaptıkları

maçta, Gaziantep'li taraftarlar "Teröristler dışarı" diye bağırmış ve Diyarbakırlı taraftarlar polis tarafından dövülerek dışarı atılmıştı. (Hürriyet, 28 Nisan 1997, Milliyet, 18 Kasım 1997)

Herkesçe konuşulan, televizyonlarda, radyolarda dile getirilen Kürt sorunu için alınacak "önlemler" içinde sembolik önem taşıyan Diyarbakırspor da bulunmaktaydı. Daha öncesinde birlik ve bütünlük sağlama rolü Galatasaray'a aitti. 90'lı yılların başında bir sezon açılışında Galatasaray, Diyarbakır'a gitmiş ve coşkuyla karşılanmıştı. Bu coşkunun altında yatan sebep ise PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Galatasaray taraftarı olmasıydı. (Duran, 2012) Diyarbakır'da oynanan ve Galatasaray'ın 5-1 kazandığı maçta tribündeki "Seni seviyoruz, seni seveni de seviyoruz" yazılı pankart da Galatasaray'ın bu temsilinin göstergesiydi.

Bir başka örnek ise Abdullah Öcalan'ın mahkemesinin olduğu esnada oynanan Türkiye-Finlandiya maçı sonrasında gazeteye atılmış olan başlıklardır:

"Elebaşları pişman olup mahkemede özür üstüne özür dilerken, birkaç çapulcu son çırpınışlarını yaptı. Millilerimiz de dört golle onları yerin dibine soktu." Fotomaç (6.6.1999)

"Finlandiya'da, PKK'luların sahaya girmesiyle maçın durduğu sırada zafer yemini eden millilerimiz, Finlileri silindir gibi ezdi." Hürriyet

(6.6.1999)"Ertesi gün, hem Fin'i hem Hain'i... Şehit analarına en anlamlı hediye, haine en sert tokat." Star TV (6.6.1999)Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı, gönderdikleri malzemelerin Güney Doğu'da Kürtlere karşı kullanıldığı gerekçesiyle askıya alan Almanya'yla gergin bir dönemden

geçerken 1992’de oynanan Galatasaray-Eintracht Frankfurt maçında, diplomatik düzeyde dile getirilemeyenleri taraftarlar içlerinden geldiği gibi söylemiştir: “Almanya-PKK omuz omuza, Türkiye koysun iki domuza!”

1980’lerin ikinci yarısından sonra gitgide sorun halini almaya başlayan Kürt Meselesi’nde futbol “etkisizleştirme” adına devreye sokulacaktı. 1967 sonrasında kurulan İkinci ve Üçüncü lig kurulması Türkiye’yi bütünleştirme çabasıyla kurulmuştu. Aynı yıl kurulan Diyarbakırspor önce 1976’da Üçüncü Lig’e sonrasında İkinci Lig’e ve ertesi yıl da Birinci Lig’e çıkarak nadir rastlanan bir başarı yakalamıştı. Bu başarı o dönemde henüz Kürt Meselesi’nin berraklaşmaması nedeniyle Anadolu’nun başarısı olarak görülmüştü. Fakat bu başarı uzun süreli olmamış 1980’lere gelindiğinde ligden düşmüşlerdi. Sonrasında inişli çıkışlı bir grafik sergileyen Diyarbakırspor 1990’lara kadar göz ardı edilen bir kulüp niteliği taşıyacaktı.

Devlet yetkililerine göre Diyarbakır’ın ve Güney Doğu’nun, Türkiye’nin geri kalanıyla bir bütün olduğunu göstermenin en kolay yolu ilin futbol takımı olan Diyarbakırspor’u Birinci Lig’e çıkarmak ve Diyarbakır halkının futbolla “eğlenmesini” sağlamaktır. Mayıs 1996’da Ankara’da oynanan Diyarbakırspor-Zeytinburnuspor maçında Diyarbakırspor’un 1-0 yenilmesi sonrası Emin Çölaşan’ın éböyle Lig Olmaz” başlığı altında şunları yazmıştı.

“...Ankara 19 Mayıs Stadı dolu. Binlerce Diyarbakırlı taraftar gelmiş. Ankara’dakiler de Diyarbakır’ı tutuyor. 500 kadar Zeytinburnu taraftarı da var. Bütün spor yazarları arkadaşlar da Diyarbakır kazansın

istiyorlarmış. Tribünde iki ucunda ay-yıldız olan Diyarbakır bayrağı da var. Zeytinburnu uzatmada attığı golle maçı kazanıyor. Maçta buraya kadar her şey normalve kurallarına göre işliyor. Ancak madalyonun bir de öbür yüzü var. Ligde 6 İstanbul takımı var. Bunların arkasında para babaları var. Vanspor gibi takımlar bu para babalarıyla boğuşmak zorunda kalıyor... Evet, spor müsabakalarının sonucu sahada belirlenir. Çok doğrudur. Ancak unutmayalım ki, Türkiye'nin çok özel koşulları var. Bu koşullar Doğu ve Güneydoğu'nun en az iki takımla birinci ligde oynamasını zorunlu kılmaktadır. Büyük yararı olacaktır... Bölgeye hareket gelecektir. Binlerce insan futbol sayesinde para kazanacaktır. Heyecan gelecektir. Ama en önemlisi bölgenin Türkiye ile Kaynaşması sağlanacaktır. Spor bu açıdan önemli bir adım olacaktır..." (Emin Çölaşan, "Böyle Lig Olmaz", *Hürriyet*, 27 Mayıs 1996.

2000'lere gelindiğinde ise PKK askeri açıdan zayıflatıldığı gibi, örgütün lideri Abdullah Öcalan'da yakalanmıştı. Artık Kürt Meselesi'nde yeni bir dönem için adım atılmalıydı. İlk olarak, Diyarbakırspor'un Birinci Lige çıkarılması gündemdeydi. Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan da bu projeye destek veriyordu. Tüm çabalara rağmen Diyarbakırspor o sezonda lige çıkamamıştı. Gaffar Okkan'ın faili meçhul bir saldırı sonrası vurulmasının ardından artık bu mesele Diyarbakır halkının da meselesi haline gelmişti. Bu yaklaşımla futbolun iç politikadaki önemi de açıkça görülmekteydi. Diyarbakırspor'un Birinci Lige çıkarılması artık bir zorunluluk haline dönüşmüştü.

İkinci Lig’de Altay, Göztepe Kombassan Konyaspor ve Diyarbakırspor arasında şampiyonluk mücadelesinin yaşanıyor. Diyarbakır Altay maçın oynandığı 13 Mayıs 2001 yılı ise futbol tarihinde “bilinmeyenler” arasında yer alacaktı. Maç öncesinde gazeteciler darp edilmiş, odaya kilitlenerek çekim yapmaları engellenmişti. Stattaki kameraların üstü bayrakla örtülerek görüntü alımı durdurulmuştu. Altaylı oyuncular maç öncesi taciz edilmiş ve en kötüsü soyunma odalarına tarım ilacı sıkılmıştı (Bunun Adı Futbol Değil Rezalet, Milliyet, 15 Mayıs 2001). Son haftada İstanbul Büyükşehir Belediyespor’la karşılaşan Diyarbakırspor, bu maçı kazanarak Göztepe ile birlikte Birinci Lig’e çıkmayı başarmıştı. Gaffar Okkan’ın anısına kazanılan alınmıştı bu “zafer”. Fakat bu macera kalıcı olmamış kısa zamanda alt liglere düşmüştü. Görüldüğü gibi de siyasal bir projenin parçası olarak görülen Diyarbakırspor’dan istenilen sonuç alınamamıştır.

2.5. Milliyetçiliğin Simgesel Boyutu

Simgelerin “anlam ifade etmekten ziyade anlam yaratma kapasitesi sağladığı” gösterilebilir. Bayrağın anlamı yalnızca ülkeyle sınırlandırılmaz. Her insan için farklı anlamlar taşır. Bayrak anıları ve hisleri harekete geçirme kabiliyetine sahiptir. “Simgelerin anlamı, onu kullanan bireylerin kendine özgü tecrübesinin dolayımından geçer, yani farklı özne konumsallıkları tarafından farklı şekillerde okunabilmesi mümkündür.” (Gökalp, 2004) Böylece simgelerin “anlam ifade etmekten öte anlam yaratma yetisi kazandırdığı” söylenebilir. Milli simgeler, törenler ve marşlar

milliyetçiliğin en etkili ve süreklilik sağlayan boyutlarıdır. Durkheim'ın vurguladığı kolektif duygusal niteliklere sahip olmuşlardır ve kolektif duygusal nitelikler hiçbir yerde milliyetçi simge ve törenlerde olduğundan daha açık değildir. Milliyetçi simgesellik ve törenler, milliyetçiliğin ideolojisi ile millete dair kavramları eklemleyerek ve onları elle tutulur kılarak tarihi ve kaderi olan soyut bir topluluk olarak milletin yeniden üretilmesine yardımcı olur (Smith, 1991:127).

Duygularda coşku yaratan milli marşlarda da Türklüğü yücelten temalar görülmekteydi. Dönemin marşlarından biri şöyleydi: “Bozkurtlara örnektir, dernektir gazimiz. Karanlıktan kurtulduk biz, Aydınlığa azmimiz.”Halkta heyecan uyandıran başka marşlardan söz edersek: Harb Okulu Marşı: “ Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahvadıyız. Tufanları gösteren tarihlerin yadıyız”, Adımız Andımızdır: “Adımız andımızdır, yoluna can koyarız. Türk olmayı en büyük şeref ve şan sayarız. Ne Mutlu Türk Yaratıldım :“ Ne mutlu Türk yaratıldım. Türk demek cesaret doğruluk demek. Tarihe ün saldı adım Türk doğdum hür doğdum zafer bana gerek”, Gençlik Marşı : “ Türk genciyiz, övünelim kanımızla ünümüze inanımızla... biz dört yanı kaplayan bir çağlayanız oğuz hanın yüreğinde vuran kanız. Yepyeni bir Ergenekon oldu yurttta. Varol dedi buna bozkurtta”, Onuncu Yıl Marşı: “Türk'üz bütün başlardan üstün olan başlarız tarihten önce vardık tarihten sonra varız” örnek gösterebiliriz. (Üngör, 1965)

Marşlarla, şarkılarla, bayraklarla kendini tekrar üreten milli kimlik basının söylemleriyle de pekişiyordu. Spor basının bu dönemde (sayfatsız dönem) çok daha yumuşak bir dille Türkiye'yi yücelttiği ve daha az

düşmanca tavırla yaklaştığı anlaşılıyordu. İşgal döneminde Türk futbol takımlarının işgal güçleriyle yaptığı maçlarda alınan iyi sonuçlar Türk spor tarihinde bir gurur vesikası olarak yazılmaya başlanmış ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren futbol maçları ulusal direnişin önemli unsurları arasında yerini almıştır. (Bora, 2001: 561)

2.6. “Öteki” üzerinden Türklüğün Büyüklüğü

Kimliksiz yaşamın mümkün değildir ve kimlik insanın bir kopmayan bir parçasıdır. Kimlik insanın kendinin nasıl tanımladığını, aitliğini gösterir. Kimlik, başkalarıyla sahip olduğumuz nelerin ortak olduğunu, başkalarından nelerin farklı olduğunu anlamaya çalışma halidir (Weeks, 1998, s. 85-100). Kimlikler “öteki”ni yaratma sorunuyla varolurlar. “Biz” ve “öteki” arasındaki gerilimdir. “Biz”in öncülü “öteki”dir. Milli kimlikler, daima biz ve öteki arasındaki ilişki arasında mekik dokur. Bir özdeşleşme sürecini anlatır. Kendinde inkar ettiği kaygılarını, irrasyonel davranışlarını, ikilemelerini “ötekine” mal eder. Yani “öteki” kendi kimliğinin anti-tezi olarak karşımıza çıkar. Bu süreçte ırkçılık, nefret, şiddet gibi içinde barındırdıklarıyla ötekini kuşatır. Bunu yapmasının nedeni kendinden kaçmak ve dağılma korkusundandır. Ötekiler, yabancılar, potansiyel düşman olarak görülmektedir. Kendini tanımlamak için bir “sen” olmayana ihtiyacın vardır.

Ötekileştirmenin yansımalarını en çok görebileceğimiz mecra ise medyadır. Özellikle konumuzu itibariyle bizimde daha çok dikkat ettiğimiz spor medyası bunun en iyi örneğidir. Milli maçlar ve ardından Avrupa’daki

başarılarından sonra Galatasaray ile ilgili yapılan haberlerde atılan manşetler Türk kimliğinin yeniden üretilmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Bir taraftan muasır medeniyetler seviyesine ulaşmayı amaçlayan Türkiye'nin Batıya özenmesi, diğer yandan onu “düşman” olarak resmetmek basının diliyle somutlaşır. Belçika ile yapılacak maç öncesindeki manşetlerde bu düşman figürü oluşumu görülmektedir. Aşağıda “şeytan” lakaplı Belçika milli takımı için atılan manşetlerle gösterilmiştir:

- **Ne yapalım, biz de şeytan taşlarız! (16 Haziran 2000-Star)**
- **Kırmızı Şeytan lakaplı Belçika'yı yenersek çeyrek final vizesi alacağız.**
- **Şeytanın bacağı kıralım (19 Haziran 2000-Star)**
- **Ay Yıldızlı meleklerimiz Brüksel'de şeytan taşladı: 2 – 0 (20 Haziran 2000-Star)**

Futbolun doğduğu yer olan Avrupa, Türk siyasetinin olduğu kadar futbol basınında odak noktasıdır. Herkesin bildiği “Avrupa Avrupa duy sesimizi işte bu Türklerin ayak sesleri” sloganı bunun veciz bir örneğidir. Futbolda Avrupa'ya beslenen his “düşmanlık” olduğu ile “Avrupa” tarafından tanınmadır. Onlar gibi olmayı, Avrupalı futbol oynamayı ve Avrupa takımlarını yenmeyi hedefleyen bir futbol ortamında “Türklüğün büyüklüğünü” gösteren birçok başlık atılmıştır.

- **Haydi Cim Bom Avrupa'yı dize getir (25 Kasım 1992-Sabah)**
- **Avrupa'nın kralı biziz (29 Eylül 1994-Hürriyet)**
- **Selam Dur Avrupalı Türkiye'miz Geliyor! (8 Eylül 1994-Fotomaç)**

- **Avrupalılara cevap** (4 Nisan 1997-Sabah)
Milli takımınız futbolun dev ismi Hollanda'yı yenmesi tüm yurttaki bayram havası estirdi. Ay yıldızlı on bir, bu galibiyetle **“Türkiye Avrupalıdır”** mesajı verdi.
- **Avrupa Duy Sesimizi** (11 Ekim 1998-Hürriyet)
Tüm Türkiye **“Avrupa Avrupa Duy Sesimizi, İşte bu Türklerin ayak sesleri”** diye haykırdı.
- **Avrupalı Cim bom** (1 Ekim 1998-Sabah)
- **Avrupa'nın Aslanı** (3 Mart 2000-Sabah)
- **Heeyy! Avrupa.... Gördün mü?** (3 Mart 2000-Star)
- **Sarı Kırmızı Avrupa'nın yıldızı** (24 Mart 2000-Fanatik)
- **O bir Avrupalı** (7 Nisan 2000-Fanatik)
- **G.Saray Avrupa'nın en büyüğü** (18 Mayıs 2000-Sabah)
- **Türkiye Tek Vücut, Avrupa'ya** (11 Haziran 2000-Hürriyet)
- **EURO'yün Aslanlar** (11 Haziran 2000-Fanatik)
- **Avrupa Selam Durdu** (26 Ağustos 2000-Taraftar Fotomaç)
- **Avrupa Kralı Cim-Bom** (26 Ağustos 2000-Star)
- **O bir Avrupa takımı. O bir futbol ihracatçısı..**(27 Eylül 2001-Star)
- **Aslan Avrupa'yı Esir Aldı** (9 Mart 2001-Fanatik)
- **Avrupa Aslanları.** (Poster) (5 Aralık 2001-Fotomaç)
- **Avrupa'yı Sarsan Çılgın Türk** (31 Ekim 2001-Fanatik)
- **Vur Vur İlesin Tüm Avrupa Dinlesin** (20 Kasım 2001-Star)
- **Duy Sesimizi Bütün Dünya Kulak Ver Yıldızla Aya** (3 Haziran-2002-Fotomaç)

- **Türksün bugün ezer geçersin** (Fotomaç,27.10.1992)
- **Güçlüler ama Türk değiller** (Fotomaç, 2.10.1992)
- **Türk gibi oynayın** (Fotomaç, 24.4.1995)
- **Eleyeceksiniz çünkü Türksünüz** (Fotomaç, 22.8.1995).

Yukarıda sıraladığımız manşetlere baktığımızda açıkça görüyoruz ki milli kimliğimizi yaratırken Avrupa'yı ötekileştirme en çok kendini futbol sahalarında kendini göstermektedir. Kazanılan maçlarla bir taraftan Avrupa'ya üstün olma çabası diğer taraftan Avrupalı gibi oynama arzusu bir aradadır. Eşine az rastlanan gollere “Avrupai gol” denmesi de öykünmenin sonucudur. Oyuncular “Scifo Mehmet”, “van Basten Hakan” gibi Avrupalı futbolcuların isimleriyle anılmaktan şeref duyuyorlardı (Bora & Erdoğan, 2012, s. 231). Bu Batıyı ötekileştirme ve öykünme arasındaki git-gel medyadaki söylemleriyle gündelik hayatımızın bir parçası haline gelerek milliyetçiliğin yeniden üretilmesini daha da içinden çıkılmaz bir hale sokuyordu.

Günlük yaşamımızın parçası haline yabancı düşmanlığı olan Zenofobi, milliyetçiliğin körüklediği öğelerden biridir. Çünkü milliyetçiliğe göre yabancılar devlet içinde, dışında ve daima her yerde “bize” nefret beseleyen, bize karşı “komplo” düzenlemeyi düşünen tehdit unsurlarıdır. (Hobsbawm,1992: 205). Bir aile gibi evlerinde, yani ülkelerinde “biz bize” yaşayanlar aynı zamanda bu evdeki düşmanları tespit ederek onlara karşı birleşip, evlerini “dış mihraklardan” korumaya çalışırlar (Balibar, 1990: 269). Düşman imgelerini yaratmak, daha üst bir çatışma önceliği yarattığı

için, içinde yaşanan sınıf, kültürel, etnik, toplumsal ve cinsiyete dayalı çatışmaların önüne geçerek iktidarın elini güçlendirir.

2.7. Kulüp Milliyetçiliği

Zenofobinin doruğa çıktığı 1990 sonrası dönemde, Avrupa’da yakaladığı başarılarla Galatasaray milli takımın ikamesi haline gelmişti. Özellikle Galatasaray’ın 2000 yılında UEFA Kupasını almasıyla birlikte “Avrupalı Cim Bom”, “O bir Avrupa takımı” gibi başlıklarla olmak istediğimiz Avrupalı ile, varlığından rahatsızlık duyduğumuz Avrupa arasında sıkışmış kalmışızdır. Fakat bu yıllarda karşımıza çıkan aitlik duygularının milli takımlardan kulüplere geçmesi farklı durumlara yol açmıştır. Kulüplerin milli takım havasına sokulması, rakip taraftarları rahatsız etmektedir. Galatasaray’ın “ezeli” rakibi Fenerbahçe’nin, 26 Eylül 1999’de tribüne Galatasaray’ın Şampiyonlar Ligi’nde karşılaşacağı Chelsea’yi destekleyen pankart asması bunun açık bir göstergesidir(Bora, 2001, s. 572). Diğer taraftan Galatasaray da 19 Ekim 2002’de Adanaspor maçında bir kaç gün sonraki Fenerbahçe-Panathinaikos maçına gönderme yaparak “Düşmanımın Düşmanı Dostumdur. Panathinaikos’a Başarılar” ve “Sizin yüzünüzden Yunanlı da olduk ya...” pankartları asmışlardır (20 Ekim 2002, Radikal). Kulüp fanatizmi milli motivasyonu bastırmaktadır. Bu eğilimin zenofobik bir milliyetçilik eksenine kaydığını görmek mümkündür.

Kulüp milliyetçiliği dediğimizde bunun dünyadaki en bilinen örneği olan İspanya’yı es geçmek olmazdı. Aslına bakıldığında kulüp milliyetçiliği yerine kulüp üzerinden milliyetçilik demek daha doğru olur. “Bir kulüpten öte bir şey” olan FC Barcelona, Katalan milli kimliğiyle

özdeşleşmiştir. Öyle ki Primo de Rivera ve Franco diktatörlükleri döneminde Katalan kimliğinin sesi olan kulüpbayrağı ile Katalan bayrağı birbirinin ikamesi olmuştur. Katalanların ötekisi olan Franco'nun takımı Real Madrid'de merkezi otoriteyi temsil ederken Espanol-Barcelona göçmenlerin takımıdır. Franco döneminde Avrupa'daki başarıyla “Beyaz Şimşekler” (Real Madrid), “ Viva Real, Viva Franco” diye bağırdıklarında İspanyollar için “biz”i anlatırken, Atletico Madrid Cumhuriyetçileri, Atletico Bilbao ise bir diğer mücadele içinde grup olan Baskları temsil ediyordu. (Erdoğan, 1993)

2.8. Futbolun Uluslararasılaşması

Türkiye ve futbolun bu yaklaşımlardaki yerini anlayabilmemiz için ortaya çıkışı nasıl olursa olsun günümüzde hâlâ etkisini gösteren bir gerçeklik olan milliyetçilik tartışmalarına baktık. Modern yirminci yüzyıla geçildiğinde artık gündelik bir hayatın parçası haline getirmeyi ve öznelerin bu durumu içselleştirmesi gerektiği düşüncesi anlaşılmalı, yalnızca ülkeler bazında değil ülkelerarası rekabetlerle de bu duygular perçinlenmiştir. Bunun en iyi örneği Olimpiyatların yeniden hayatımıza girişi olarak gösterebiliriz .Rekabetin uluslararasılaşmasının geçmişine bakmamızda da fayda var. Bunun başlangıcı olimpiyata götürmeyi kendimce uygun gördüm. Uluslararası barış ve dostluğun güçlenmesi için milliyetçiliğin yerine geçmesi amacıyla kurulmuştur. Fakat ne var ki düşünülenin aksine olimpik paradoks olarak da bilinen bu durum yalnızca futbolda değil sporun her alanında milliyetçiliği körüklemiştir.

Beden ve ruh terbiyesinin aynı anda gerçekleştiği bir mecra olan spor bu dönemde olimpiyatla beraber uluslararası bir boyut kazanmıştır. Her uluslararası organizasyonun kaderi olan diplomasinin etkisi burada da görünmekteydi. Kökleri Antik Yunan'a dayanan olimpiyatların modern olarak yapılması 1896 yılında yine ilk yapıldığı yer olan Atina'da yapılmıştır. Bazı iddialara göre resmi olmasa da bu turnuvaya Atina XI ve Osmanlı takımı olan Smyrna (İzmir) katılmış ve Smyrna bu maçı kazanmıştır.(Goldblatt, 2007)Olimpiyatlar yalnızca bir spor müsabakasından çok daha fazla anlam taşıyordu. Bir çok farklı siyasi olayın yaşandığı olimpiyatlarda ulus bilinci, milletlerarası rekabet gibi duygularda besleniyordu. Uluslararası ilişkiler oyunların seyrini değiştirebiliyordu. Örneğin, 1920'de Budapeşte'de gerçekleşmesi gerekirken Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın müttefiki olmasını göz ününde bulunduran ve çoğunluğu Fransızlardan oluşan IOC olimpiyatları Belçika'nın Anvers şehrine taşıdı. Bununla beraber Bulgaristan Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya oyunlara davet edilmemişti. Buna bir başka örnek 1980 Moskova'da gerçekleşen olimpiyata Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgalini protesto etmek amacıyla ABD olimpiyata katılmamıştır. Buna misilleme olarak 1984'te Los Angeles'ta düzenlenen oyunlara da Moskova katılmamıştır.

Bunun yanı sıra elim olaylara ve protestolara da sahne olmuştur olimpiyatlar. 1968'de Meksika'da gerçekleşen olimpiyatlarda ise Amerika'da yaşanan ırkçılığa tepki olarak 200m birincisi ve üçüncüsü olan Afroamerikan atletler Tommie Smith ve John Carlos podyumda madalya

töreninden siyah eldiven giydikleri sonra sağ ve sol ellerini yumruk şeklinde kaldırmışlardı. Sonrasında yaptıkları açıklamada bu siyah eldivenleri siyah gururu, ayakkabılarını çıkarıp siyah çorapla kalmalarının da Amerika'da siyahilerin yaşadığı fakriliği temsil ettiklerini söylerler. yarışta ikinci olan Avustralyalı atlet Peter Norman da yakasına “insan hakları için olimpiyat projesi hareketi” rozeti takmıştı.

Futbol, 1900'deki olimpiyatlarda yer alan futbol olimpiyatlardan ziyade FIFA'nın kurulmasıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. 1904'de Paris'te Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç ve İsviçre'nin kurucu üyesi olduğu FIFA'nın (Fédération Internationale de Football Association) kurulmasıyla dünya futbolunda yeni bir dönem başlamıştır. Uluslararası futbolun yeni yetki mercii olan FIFA, bundan sonraki yıllarda yalnızca futbolun konuşulduğu değil, siyasetin de tartışıldığı bir alana dönüşecekti.

FIFA Başkanı Jules Rimet olimpiyatlardaki futbol başarısından sonra olimpiyat dışında uluslararası bir futbol organizasyonu planlamayı düşünmesiyle başladı. 28 Mayıs 1928'de Amsterdam'da toplanan FIFA Kongresi'nde Dünya Kupası düzenlemesi kararı çıktı. Ev sahibi olarak da bağımsızlığının yüzüncü yılı olan Uruguay seçildi (History of FIFA – The first FIFA World Cup, 2007). İlk Dünya Kupası'nın ardından Los Angeles'ta düzenlenen 1932 Yaz Olimpiyatları'nda FIFA ve IOC'nin ortak kararıyla, Amerika'da futbolun popüler olmaması da öne sürülerek futbol Olimpiyat oyunlarına dahil edilmemişti (The Olympic Odyssey so far... Part 1: 1908–1964). Dünya Kupası, Olimpiyat oyunlarında futbolu gölgede bırakmıştı.

Her ne kadar 1936 yılında tekrar futbol olimpiyat oyunlarının bir parçası olsa da yine de Dünya Kupası'nın önüne geçememişti.

Dünya Kupası diplomasinin görünmeyen bir yüzü olmuştu.

Olimpiyat gibi “dünya barışına” hizmet etmeyi hedefleyerek kurulan Dünya Kupası, bunu 2002 Dünya Kupası seçimlerinde göstermiştir. Japonya ve Güney Kore arasında gerçekleşen finalde Japonya'nın ev sahipliğini alacağını düşünen Güney Kore, bu turnuvanın Kore yarımadasını birleştireceğini öne sürmüştür. Kuralları bir tarafa koyan FIFA, bu iki ülkenin ortak bir turnuva düzenlemesine karar vermiştir. Dünya Kupası'nın etkilerinin bir diğer göstergesi, ABD'nin futbola olan ön yargısını bir tarafa bırakıp 1994 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmasıdır. Ardından 1996'da Ulusal Ligi'ni (*Major League Soccer*) kurmuştur. Arjantin de darbeci general Jorge Rafael Videla'nın baskıcı rejiminin korkunç yüzünü futbolla silmeye çalışmıştı. 1978 yılında Arjantin'de Dünya Kupası düzenlendiğinde, milli duyguları canlandırarak kayıpları, işkenceleri görmezden gelmelerini sağlamayı amaçlanmıştı. Amacına da ulaşmıştı aslında, final gecesi Katolikler, Protestanlar ve Yahudiler yekvücut halinde bayrakları elinde, “Vamos, vamos Argentina” (İleri, ileri Arjantin) bağırarak takımlarını destekliyorlardı.

Avrupa'yla sınırlı kalmayan FIFA 1908'de Güney Afrika'yı, 1912'de Arjantin ve Şili'yi, 1913'te ise Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri bünyesine katmıştır. Dünya Kupası'nı düzenlemesinin yanı sıra FIFA'ya bağlı birçok futbol konfederasyonu vardır. Bunlar kıtalara göre ayrılmaktadır. Kendilerine ait tüzükleri ve yönetim organları vardır fakat

tüzüklerini FIFA kıstaslarına uygun olarak düzenlemek zorundadırlar. FIFA'ya bağlı konfederasyonlar: AFC (Asian Football Confederation), CAF (Confédération Africaine de Football), CONCACAF (Confederation of North, Central American and Caribbean Association Football), CONMEBOL (Confederación Sudamericana de Fútbol), OFC (Oceania Football Confederation), UEFA (Union of European Football Associations). İçinde bizim de yer aldığımız UEFA, Türkiye'de 2000'de Galatasary'ın kupayı almasıyla farklı bir boyuta taşınacaktı.

2.9. Şiddetin Meşrulaştırılması Militarizm ve Cinsiyetçilik

Yabancı düşmanlığıyla başlayan ve savaş amacı güttüğü için tehdit olarak algılanan düşman ögesi varlığını sürdürdükçe, askeriye-demokrasi arasındaki çelişkiler kaybolarak milliyetçilik ve militarizme eklemlenecekti. Karşı tepki vermeyi zorunlu hale getiren bu düşman imgelerinin insanları cemaatleştirici bir etkisi de vardı. Ontolojik açıdan da insanı bağlayan bu durum, karar verme evresinde “ölüm kalım meselesi” halini almaktadır. Şiddeti bu şekilde meşrulaştıran devlet, bu demokrasi dışı hareketlere insanların rıza göstermesini sağlar. (Beck,1993:128-129, 131-134). Futbol medyası genel olarak cinsiyetçi/maçist ve şovenist dil kullanarak, şiddet temalı askeri metaforlara başvurarak, Türkiye'de fanatizm ve şiddeti körükleyen bir alana dönüşmesini sağlamaktadır (Bora, 2001, s. 565).

1990'larda artan medyada şiddet söylemi maç öncesi ve sonrası spor basınında atılan manşetlerde kendini açıkça göstermekteydi. Avrupa'ya karşı yapılacak maçlarda takımlardan beklentiler yine “vurma”,

“bombalama”, “ezme”, “dağıtma”, “gömme”, “tokat atma”, “şişleme”, “gebertme”, “boğma”, “imha”, “parçalama”, “oyma”, “koyma” olarak belirtiliyordu. “Yedin mi Türk lokumunu hırbo İngiliz” (İllî , 5.11.1993) gibi basbayağı hakaretâmiz ifadeler, bu söylemde normal karşılanıyordu. Maç, Avrupa’ya bir meydan okumadır; en sevilen manşet formülü, bir savaş narasıdır:

- **“Titre Avrupa” (Fotomaç, 16.9.1997)**
- **“Selam dur Avrupalı Türkiyemiz geliyor” (Fotomaç, 8.9.1994)**
- **“Savulun Türkler geliyor!” (Fanatik, 11.6.1996)**
- **“Savul Avrupalı Türkler geliyor” (Fotomaç, 31.1.1995)**
- **“Titre Avrupa ayaklandık” (Fotomaç, 12.11.1993)**
- **“Haydi Türkiyem yolla füzelerini” (Fotomaç, 14.2.1995)**

Tribünlerde yaklaşık 10 yıldır coşkuyla seslendirilen bir slogan, aynı meydan okumayı ve ‘Avrupa’ya sefer’ havasını yansıtır - yanı sıra, ‘kaypak’, ‘yoz’, ‘ahlâksız’ Batı’yı/Avrupa’yı homoseksüelleştiriyordu:

“Avrupa Avrupa duy sesimizi / işte bu Türklerin [ya da Fenerbahçe/Galatasaray] ayak sesleri / Avrupa [ya da Frankfurt/Manchester vb.] ibnesi kolla kendini”

Türkiye’de oynanacak Galatasaray- Leeds United maçı öncesinde Taksim’de bir grup taraftar tarafından öldürülen Kevin Speight ve Christopher John Loftus’un ardından gazetelerde çıkanlar belki de Türkiye spor basını tarihindeki en utanç verici olay olarak sayılabilir. Bunlardan en kötüsü Star Gazetesi’nin attığı **Two Size!** (7 Nisan 2000-Star) (1.sayfa-

Tamsayfa) başlıktır. Burada atılan iki gole ve iki ölen taraftara atıfta bulunulmuştur. Bir başarıymışcasına gösterilmiş, sahada ve saha dışında alınmış bir galibiyetcesine bahsedilmiştir. Daha da kötüsü köşe yazarları da İngilizlerin Türkleri tahrik ettiğini öne sürerek, cinayeti normalleştirmiş ve üstünü örtmeye çalışmıştır. Aşağıda suçun neredeyse İngilizlere ait olduğunu ve yapılanın normalmiş gibi gösterildiği başlıklar bulunmaktadır:

- **İngilizler Türklere sataştı:1 ölü, 15 yaralı. (6 Nisan 2000-Star)**
- **İşte olayların perde arkası Pimi onlar çekti Galatasaray'ın suçu yok (7 Nisan 2000-Hürriyet)**
- **İngilizler bunu hep yapıyor!.. (7 Nisan 2000-Taraftar Fotomaç)**
25 yıldır İngiliz holiganların karıştıkları olaylar sonucunda 125 kişi hayatını kaybetti. Taksim'de çıkan olaylarda da sonuç iki Leeds taraftarının ölümüyle sonuçlandı.
- **Leeds'li holiganlara Taksimde kafasına vura vura vatan toprağını öptürdüler**
- **Leeds United'li Taraftarlar Türk Hamamında Kan Banyosu Yaptı! (7 Nisan 2000-Star)**

Şiddetin normalleştirildiği diğer başlıklara örnek:

- **Türkiye'm vursun, köpekler kudursun (22 Haziran 2002-Pas)**
- **Lucescu, "Roma maçında taktik hata yaptınız mı?" sorusuna bu yanıtı verdi:**
Tek hatam o hakemi öldürmemekti! (22 Kasım 2001-Sabah)
- **Yırtın şu Avrupa'yı çocuklar (26 Ekim 1988-Sabah)**

- **Haydi Cim-Bom’um vur Roma’ya, girsin komaya** (25 Kasım 1992-Fotomaç)
- **Cim-Bom dövdü, öldüremedi** (22 Ekim 1992-Fotomaç)
- **Kafalarını kopardık** (19 Ekim 1994-Hürriyet)
- **Galatasaray’da çok kelle kopacak** (7 Aralık 2000-Fotomaç)
- **Bu akşam boğarız, bizi kimse tutamaz** (3 Nisan 2001-Fanatik)
- **Sapıklar!** (12 Nisan 2000-Taraftar Fotomaç)

Savaş metaforu ve erkeklik, atılan başlıkların zeminini oluşturur.

Milliyetçilikte toplumsal cinsiyet, sadece kadınların namusuna gösterilen hassasiyetle ölçülemez. Özellikle, milliyetçi bir hareketin askeri bir hareket haline geldiği durumlarda, erkeklik ve askerlik eşit anlama gelir.

Heteroseksüel erkek dilinin hakim olduğu bu alanlarda cinsiyetçilik kaçınılmazdır. Milliyetçilik içinde tanımlanan düşman figürü de kadınlara tecavüz etmeyi isteyen ya da erkekliklerini kaybetmiş olduğu düşünülen hadımlar olarak resmedilmiştir. Türkiye’de bu durum için tipik bir örnek sunar. Kuruluşunda kazanılan askeri zaferin de etkisiyle kurguladığı millet yapısı militaristtir. Askeriyeye dahil bir çok ritüel ve pratik bizim de yaşamımızın bir parçası olmuştur. “Her Türk asker doğar!” şiarıyla büyüyen nesil bu özelliğiyle gurur duymaktadır. Türk Telekom “Arena” bunun en bariz örneğidir. Günlük hayatın içine iyice girmiş ve söylemlerin bir parçası olmuştur. Futbolda da bu söylemleri görmemiz mümkündür:

- **Avrupa Bombalanacak** (16 Eylül 1992-Fotomaç)
- **Bu bir milli savaştır!** (29 Eylül 1992-Fotomaç)
- **Savaşa hazırlar** (9 Aralık 1992-Fotomaç)

- **Yenene kadar savaş** (2 Nisan 1997-Hürriyet)
- **Başkomutan** (Faruk Süren kafasına bir general şapkası-fotomontaj)
8 Mart 2001 – Star
- **2.Kore Destanı** (Pas-14 Haziran 2002)
- Yarım asır önce Kore’de destan yazan askerlerimizin ardından ikinci zaferi Ay-Yıldızlıkahramanlar elde etti.
- **Kuşatma** (10 Kasım 2001-Fanatik)

...Harekat saati: 21.30. Sahaya çıkacak futbolcularımız, “90 dakika boyunca savaşım” emrini

aldı. Havadan, yerden atış serbest. Viyana bu kez düşmeli, Türk’ün gücünü Avrupa bir kez

daha görmeli. [Fotomontaj: Milli takım oyuncularını komando (özel birlik) üniformaları

içinde, üstte iki helikopterden ellerinde Türk bayraklarıyla askerler iniyor]

- **Kanat harekatı** (5 Ekim 2000-Star)
- **Terim’in Arsenal’i imha planı hazır** (7 Mayıs 2000)
- **Milan’ı nasıl imha ettim** (9 Mart 2001-Sabah)
- **Aslan’ın ihtilal gecesi** (26 Eylül 2001-Fanatik)
- **Lejyoner imzası** (15 Kasım 2001-Fotomaç)
- **Bombaları arka arkaya rampaya yerleştirdiler** (31 Eylül 1992-Fotomaç)
- **Viyana Destanı** (12 Ağustos 1999-Star)
- **Aslanlar, Avusturya’da, 3. Viyana kuşatmasının kahramanları olarak tarihe geçtiler** (12Ağustos 1999-Star)

- **Galatasaray’ımızın “Viyana kuşatması” fetih ile sonuçlandı** (12 Ağustos 1999-Star)
- [F. Terim ve futbolcuların Mehter takımı olarak fotomontajı/yarım sayfa] (11 Ağustos 1999-Fanatik)
- **Viyana düştü Atam rahat uyu** (11 Kasım 2001-Star)
- **Yakarız Roma’yı da Yakarız** (11 Nisan 2013- Akşam)
Sarı Kanarya, Kadıköy’de 2-0 yendiği Makarnacı Lazio ile Rövaşa çıkıyor.
[A.Kocaman, D. Kuyt, V. Demirel, P. Webo Gladyatör olarak fotomontajı/tam sayfa]

Cinsiyetçilik de şiddet ve militarizmle beraber filizlenmektedir.

Küfürler, tezahüratlar genelde kadınlar üzerinden yapılmaktadır. Geleneksel olarak kutsallaştırılan “anne” üzerinden küfürler edilmektedir. “Kocanız geldi” gibi pankartlarla da güç gösterisi yaptıklarını düşünmektedirler. Tabii ki yalnızca taraftarlar değil medya da bu cinsiyetçi dilin pençesine düşmüşlerdir. Rakip takımı bi kadın olarak tahayyül ederek “oymak”, “koymak”i “dürtmek” gibi filler kullanarak gücünü dünyaya göstermeyi amaçlamaktadır.

- **Sevgilim Avrupa** - 15 Şubat 2001-Sabah [Sevgililer günü]
- **Biz bu Polonya’yı Türkiye’de oyarız** (24 Eylül 1992-Fotomaç)
- **Aslan Galatasaray’ım sen bu haybecileri dürtlersin** (29 Eylül 1992-Fotomaç)
- **Belleyin analarını kapın cukkaları** (29 Eylül 1992-Fotomaç)

- **Haydi Türkiye'm!... Şu San Marino'yu ütüle...**(28 Ekim 1992-Fotomaç)
- **Eintracht'ı o biçim oyduklar. Avrupa kupalarında Türk'ün gururu oldular** (5 Kasım 1992- Fotomaç)
- **G.Sarayımız Manchester'i oyup destan yazdı** (4 Kasım 1993-Fotomaç)
- **İspanyollar şamarlanacak!** (23 Kasım 1994-Fotomaç)
- **Vikingleri öpün gelin** (7 Ekim 2000-Star)
- **Avrupalı Yarım** (31 Ekim 2000-Fotomaç)
- **Çak Roma'ya sok komaya** (9 Aralık 1992-Fotomaç)
- **Gidin... gidin... Ananızın damına kadar yolunuz var**
- **Bunlara bi çakmak (yazılı değil görsel çakmak kullanılmış) lazım (11 Haziran 2008, Fanatik)**

Yalnız medya söyleminde değil uygulamalardaki cinsiyetçilik açıkça görülmektedir. En son 2011-2012 sezonunda uygulamaya konan cezalı maçlarda Kadın ve çocuk uygulaması bunlardan biridir. Kadınları bir ceza unsuru haline getiren bu uygulama, ilk başta ücretsiz maça gitme olarak algılansa da altındaki vurgu çok da hoş giden türden değildir. Futbolcular tarafından da kadınların olmasından hoşnutsuz olanlar, bunu dile getirenler vardı. Karma maçlarda eşlerini yanlarında götürmeye çekinen “bey”lerin yalnızca kadınlarla izleyeceği maça elinden tutarak götürmesi de durumun başka bir vahametini göstermektedir.

2.10. Futbolda Irkçılık ve Zenofobi: “Bizden Olmayanlar”

Türkiye’de 1930’lardan başlayan ırkçı söylemler, günümüzde futbol sahalarında da kendini göstermektedir. Bunlar sadece taraftarların, çoğu zaman yaptıklarının ırkçılık çatısına girdiğini bilmeden buldukları ayrımcı davranışlar değil, zaman zaman futbolcular, teknik direktörler ve hatta yöneticilerin de demeçlerinde rastlanabilecek söylemlerdir.

1997 Nisan’ında Galatasaray’ın İstanbulspor’la oynadığı ve 0-0 devam eden karşılaşmanın duraklama dakikalarında İstanbulspor aleyhine verilen hatalı bir penaltı sonucu Galatasaray sahadan 1-0 galip ayrılırken, Galatasaray teknik direktörü Fatih Terim, rakip teknik direktörü Saffet Susic’i tebrik etmek için yanına gitmiş ve Susic’den beklemediği bir tepkiyle karşılaşmıştı. Basın toplantısında Fatih Terim maç sonrası yaşananları şu cümlelerle anlatıyordu: “Ben kendisine sadece tebrik için yöneldim. Ben ne bir hakaret hak ettim, ne de bir jest. Hele bir Yugoslav’dan hiç hak etmedim.” Buradaki “hele bir Yugoslav’dan” denmesi yapılan ırkçılığı göstermektedir.

1997/98 sezonunda Trabzonspor kadrosuna İngiliz futbolcu Kevin Campbell’ı dâhil etti. İyi bir sezon geçirmeyen Trabzonspor, 21 Şubat 1999’da Kocaelispor’a 3-0 mağlup olduğunda kulübün o dönemki başkanı Mehmet Ali Yılmaz, kendisine uzatılan mikrofonlara yaptığı açıklamada siyahi oyuncu Kevin Campbell’ın şehri terketmesine sebep olacak sözler sarf etmişti. “Taraftar zaman zaman bağıyor ‘başkanım bize bir golcü al diyorlar, biz de buluyoruz bir yamyam alıyoruz işte, rengi bozuk... Atamıyor işte...” Bu sözler üstüne Campbell en hızlı şekilde Trabzon’u terk etmiştir.

Daha güncel bir örnek vermek gerekirse 2011/12 sezonunda Fenerbahçe ile Trabzonspor arasında oynanan lig maçında Fenerbahçeli Emre Belözoğlu ile Trabzonsporlu Didier Zokora arasında bir gerginlik yaşanmıştı. İzlerken fark edilmeyen detayları maç sonu röportajında Zokora dile getirdi. Emre'nin kendisine ırkçı tabirler kullandığını söyleyen Zokora, Emre'ye bir cevap hakkı doğuruyordu. Takip eden günlerde bir basın toplantısı düzenleyen Emre Belözoğlu, toplantıya New Castle'da oynadığı dönemde başka bir ırkçılık davasıyla karşı karşıya geldiği Joseph Yobo ile birlikte çıktı. İngiltere'de söylentilerin bir tarafında olan Yobo bu toplantıda Emre'yi iyi tanıdığını, böyle bir davranışta bulunmadığını dile getirdi.

Bu sözleri sarf ederken ne Fatih Terim, ne Mehmet Ali Yılmaz, ne de Emre Belözoğlu yaptıklarının ırkçılık olduğunun farkına varmıyorlar ki durumun vahameti burada gösteriyor kendini. Bu sebepten muhataplarına sorulduğunda, bizim ülkemizde ırkçılık olmadığını, hatta zencileri özellikle daha çok seven bir toplum olduğumuzu söylüyorlar.

1990 sonrası Galatasaray kazandığı Avrupa başarılarıyla birlikte Avrupa karşısında kendine güveni gelmeyen başlayan Türkiye'de özellikle basının zenofobik başlıklar ve haberler yaptığı görülmektedir. Özellikle Galatasaray'ın Leeds United ve Paris Saint Germain maçları ardından atılan başlıklar bir fecaattir. O dönemde Fransa'daki Ermeni soykırımı yasa tasarısı bu durumu körüklemiştir. 2001 'deki PSG-GS maçı sonrasında çıkan gerginlikte taraftarlar birbirine saldırmıştır. Ertesi gün gazetelerde:

- **Soykırım provası! (24.sayfa –Manşet) (14 Mart 2001-Sabah),**
- **Utandı Paris (1. sayfa-Manşet) (14 Mart 2001-Hürriyet)**

Sonrasında Sabah gazetesi **Çirkin Fransız** birinci sayfadan sürmanşet olarak çıkmıştı. Aynı haberde 1-0 galibiyetle eve dönen Galatasaray için **Paris'te Türk Rüzgarı** olarak nitelendirilmiştir. Irkçılık, faşizm dolu bu haberler yukarıda belirttiklerimle sınırlı değil elbette. Leeds'li oyuncuların otel odalarında beş milyonluk banknot üzerindeki Atatürk resmine bıyık ve gözlük çizdikleri iddia edilmiş, bunun karşılığında **Şerefsiz Bunlar** (7 Nisan 2000-Taraftar Fotomaç) denmiştir. Aynı zamanda potansiyel bir düşman olarak görülen İngilizlere geçmişten gelen düşmalıklarla **Haçlı ruhu hortladı** (8 Nisan 2000-Fanatik) diye yazılmıştır. Yapılan haberde başarılarını kabullenemediklerini söyleyerek “çekememezlik” sonucunda bütün bu olayların yaşandığını söylenmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz Paris Saint-Germain Galatasaray maçı sonrasında çıkan kavgalar da Türk spor basınına yine Fransızları aşağılayıcı sıfatlar kullanılarak yansımıştır.

- **İnsanlığa Fransızlar (14 Mart 2001-Fotomaç).**
- **Paris'te Futbol Terörü (14 Mart 2001-Fotomaç)**
- **Paris'te Son Rezalet (14 Mart 2001-Fanatik)**
- **Böyle barbarlık olmaz (14 Mart 2001-Fanatik)**
- **Fransız Değil Arsız... (4. Sayfa-Manşet) (14 Mart 2001-Fanatik)**
- **Fransızlar Üç Maymun (1.s) (15 Mart 2001-Hürriyet)**

Tek kelimeyle zavallılar... Ermenilere kol kanat gerip sözde insanlık dersi vermeye çalışan, ancak insanlıktan mahrum Fransızlar... Önce Paris'e gelen 5 bin dolayındaki gurbetçilerimizi stadın uzağında bir köşeye sıkıştırdı, adeta hayvan muamelesi yaptı. Ardından da saldırgan bir grup PSG

tarafının yaptıklarına göz yumdu. Bundan cesaret alan Fransızlar ma oynanırken de stadı kan çölüne çevirdi.

Bir başka örnek ise Bulgaristan Türkiye maçında yaşanmıştı. Ma sonrasında Bulgar polisinin “arbede başlattığı” öne sürülmüş ve bu sebeple Fotomaç gazetesi: “**Şerefsiz komşı o copu...**” (1 Ekim 1992-Fotomaç) diye başlık atmıştır. Boşlukları doldurmak ise okuyucuya bırakılmıştı. İtalya Türkiye maçının atılan **İT-ALYAN! (7 Mart 2002)** ya da **Terbiyesiz İtalyanlar! (14 Mart 2002 –Sabah)** ardından atılan başlıkta “öteki” olarak Avrupa’yı “kötü”, “barbar”, “terbiyesiz” gibi yaftalamaların normalleştiğini gösterir. En son

SONUÇ

İlk olarak on sekizinci yüzyıl sonu on dokuzuncu yüzyıl başı gibi ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla başlayan milliyetçilik teorileri yok olmamış aksine her geçen gün daha da hayatımızı kaplayan bir hâl almıştı. Yirminci yüzyılda artık sosyal bilimlerin konusu haline gelmiş ve farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu tezde milliyetçiliği kendini sürekli nasıl yeniden ürettiğini, günlük hayatımızdaki pratiklerle özellikle nasıl içselleştirdiğimizi anlamaya çalıştık. 1980 sonrası akademiye giren “sıradan milliyetçilik” ile tezin temeli olan futbolu anlamaya çalıştık. Bunu yaparken ise Türkiye tarihini dönemsellendirerek yaşanan konjonktürdeki siyasal olayların yanı sıra futbolda yaşanan gelişmeleri ele aldık.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Milli mücadele döneminde milli kimliğin önemli bir parçası haline gelen futbol giderek popülerleşmiş, kimi zaman iktidar desteği kimi zaman kendi çabalarıyla kulüpler ulusal ve uluslararası başarılarla imza atmaya başlamışlardı. Böylece İstanbul’da işgal kuvvetlerine karşı yapılan maçlarda ya da İzmir’de Rumlara ve Ermenilere karşı yapılan maçlarda “futbolun asla sadece futbol değildir” cümlesinin ne demek olduğunu anlıyoruz. Çünkü bir milletin onur ve gurur mücadelesi haline gelen bu maçlarda elde edilen başarılar ya da başarısızlıklar tarihi derinden etkileyecek türdendir.

Cumhuriyetin erken döneminde ise futbola daha temkinli bakılarak futboldaki rekabetin insanları yarışa sürükleyerek birlik olmalarını engelledikleri düşünülüp, futbol yerine jimnastik gibi beden terbiyesine

yönelik ama birliğe zarar vermeyecek sporlar tercih edilmeye başlanmıştır. Fakat ne var ki yadsınamayacak olan futbol ilgisi ve sevgisine karşı koyamayacaklardı. Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sında olduğu gibi futbolu dışlamak yerine bünyelerine alacak ve bir propaganda aracına dönüştüreceklerdi. Bu sebeple bazı kulüpleri birleştirip azaltma yoluna gidecek, bazılarını tamamen kapayacaktı. Bunların yanında bir de kendi elleriyle Ateş-Güneş takımını kuracaktı. Günümüzde hâlâ tartıştığımız futbolun içine siyaset karıştırılmaması üzerine çıkan düzenlemeleri anlamak için belki de o zamana dönmeleri gerekmektedir. Her iktidar kendine yakın olana imtiyaz sağlamıştır. Kaldı ki yalnızca geçmiş zamana bakmaya da gerek yoktur. Ülkemizin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın büyüdüğü hatta top oynadığı semtinde adını taşıyan bir stadyum olması bile kimin neye, ne kadar karıştığının bir göstergesidir. Tabii ki Recep Tayyip Erdoğan'la sınırlamamak gerekir. Şükrü Saraçoğlu, Hüseyin Avni Aker gibi siyasal aktörlerin isimleri stadlara veriliyordu.

12 Eylül askerî darbesi sonrasında uluslararası spor ve futbol karşılaşmalarına, millî bütünleşme olarak bakıldı ve bu hedef doğrultusunda büyük bir ilgi söz konusuydu. 1980'ler/90'lar dönümünde Türk milliyetçiliğinin özellikle Kürt ulusal hareketine karşı bir “refleks” olarak ortaya çıkması tribünlerdeki milliyetçi ajitasyonu o zamana kadar görülmedik ölçülere taşıdı. Kürt kimliğini temsil eden Diyarbakırspor maçlarında çıkan olaylar, dövülmeleri, sürekli hakaret dolu tezahüratlara maruz kalmak hiç de kolay değildi. Gaffar Okan projesi kapsamında 1. Lige çıkarılacak ve Türk kimliğine entegre olacak Diyarbakırspor

planlandığından çok daha uzun bir süre sonra 1. Lige geçiyor fakat burada pek de tutunamıyordu. Takımda Kürt futbolcu bulmanın bile çok kolay olmadığı Diyarbakırspor önemli bir adımdır.

1990 sonrası Galatasaray'ın da Avrupa'da aldığı başarılarla onlara başımızı kaldırıp horozlanmaya başladık. Ülkücü dil daha da keskinleşiyor ve stadları etkisi altına alıyordu. İstiklal Marşı'nın bir ritüele dönüşmesi de bu yıllara denk gelmiştir. Fakat yavaş yavaş milli takım fanatizmi bitiyordu. Belki de yine küresel dünyanın siyasal bir yansıma olarak çözülen büyük ulus-devlet milliyetçiliği yerine yerel milliyetçiliğin oluşmasının tezahürü yine futbolda vardır. Bu dönemlerde milli takımlardan daha çok kulüp başarısı önem kazanmıştı. Belki de formalarına aldıkları, belki de kimliklerine sıkıca bağlı olmalarından dolayı futbol alanında da yerel milliyetçilik söz konusudur. Fakat konjoktüre bağlı olarak değişen futbol 2000'lere gelindiğinde özellikle İslami kulüplerle tanışıyordu. Yeni iktidarla birlikte gelen cemaate yakın takımlar ve futbolcular ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tabii ki tüm bunları söylerken sıradan milliyetçilik dediğimiz, yaşam pratiklerimizle yeniden ürettiğimiz milliyetçilik içindeki söylemler özellikle spor basınındaki yansımalarında kültürel öğelerimize rastlamak mümkündür. Şiddet, cinsiyetçilik, ırkçılık, zenofobi gibi farklı olguları bir araya topluyor ve haber yapıyordu. Türkiye'de yukarıda belirttiğimiz gibi manşetlerden çok daha fazla örnek mevcuttur. Örneğin en son beş gün önce oynanan (11 Eylül 2013) Türkiye'nin 5 golü olan Romanya maçı sonrasında

Posta'nın anasayfasında "Romanya'nın ruhuna mevlüt okuduk" diye başlıklar atılmıştı.

Özetten anlaşılacağı gibi "popüler futbol kültürü, farklı bilinç biçimleri ve söylemlerin, toplumsal güçlerin üzerinde mücadele ettikleri kültürel formlarda biridir. Toplumsal anlamların (yeniden) üretildiği yapıldığı, bulunduğu, bozulduğu, dönüştürüldüğü bir zemin olarak, hegemonik-toplumsal pratiklerin bir boyutunu oluşturmaktadır." (Erdoğan, 1993, s. 27) Bu anlamda milliyetçiliğin yansımaları dünyanın çeşitli yerlerinde birbirine yakın özellikler göstermektedir. Kitle ruhunun bir parçası olan, düşmanlıktan beslenen ve düşünceden ziyade duygusal yaklaşımlarla alanını genişleten milliyetçilik, kendisi için en elverişli zemini, metefor kurulabilecek futbol dünyasında bulur. Futbol dünyada olduğu kadar Türkiye'de de her zaman siyasetle iç içe olmuş, ayrı düşünlemez bir hâl almıştı. Burada -di'li geçmiş zaman kullanmak ise ne kadar doğrudur bilinmez. Çünkü siyaset ve futbol ilişkisi günümüzde daha da problematik bir şekilde varlığını göstermekte. Fedarasyon, iktidar, medya arasındaki bu üçgende kullanılmak istenen dil günümüzde de farklı değil. "Tarihin günümüze ışık" tutması bu olsa gerek.

Gezi Olayları'ndan beri ülkede değişen hava futbolu da elbetteki etkilemiştir. Ek kısmında değerlendirdiğimiz. Şiddetin arttığı Trabzonspor gibi takımların faşizan söylemlerinin hale devam ettiği bu ortamda bir umut olan Gezi olayları gerçekten "bir kaç ağaç meselesi" olmaktan çok daha fazlası olduğunu göstermiştir. Birçok takımın yalnızca vatan, millet, Sakarya için değil, barış ve adalet için bir araya gelmeleri de bir şeylerin iyi

gittiğinin göstergesidir. Her ne kadar bu dönemde medya penguen Ligi'ne yoğunlaşmış olsa da gezi süreci ve sonrası ülkenin kaderi için önemli adımlar atılmaktaydı.

KAYNAKÇA

"*The Olympic Odyssey so far... Part I: 1908–1964*".

(<http://www.fifa.com/tournaments/archive/tournament=512/edition=8229/news/newsid=92851.html>. adresinden alınmıştır

Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi ve Programı.

(1931).http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?p tip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197505818

Söylev ve Demeçler II.(1932). *Atatürk Araştırma Merkezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Söylev ve Demeçler III.(1935). *Atatürk Araştırma Merkezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

"*History of FIFA – The first FIFA World Cup*". . (2007, Kasım 19).

<http://www.fifa.com/classicfootball/history/fifa/historyfifa4.html>. adresinden alınmıştır

Aksoy, Y. (1993). Gavur İzmir'de Gol Sesleri. *Futbol ve Kültürü* (s. 326-328). içinde İstanbul: iletişim.

Aktükün, İ. (2010). Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları. *Cogito*, 8-27. İstanbul: YKY

Anderson, B. (1983). *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis.

Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*. İstanbul: Doğan Kitap

Balibar, E. (1991). Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji. E. Balibar, & I. Wallerstein, *Irk, Ulus, Sınıf. Belirsiz Kimlikler*, 109-133. İstanbul: Metis Yayınları.

Barnard, F. M. (1984). Patriotism and Citizenship in Rousseau: A Dual Theory of Public Willing? *The review of Politics, Vol. 46, No.2*, Cambridge: Cambridge University Press, 244-265.

Billig, M. (2003). *Banal Milliyetçilik*. Bursa: Gaye Kitabevi Yayınları.

Bora, T. (2001). *Takımdan Ayrı Düz Koşu*. İstanbul : İletişim.

- Bora, T. (2001). Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik. S. Yaresimos içinde, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (s. 559-581). İstanbul: İletişim.
- Bora, T., & Erdoğan, N. (2012). Dur Tarihi Vur Türkiyeyi Türk Millitenin Milli Sporu Olarak Futbol. R. Horak, W. Reiter, & T. Bora içinde, *Futbol ve Kültürü* (s. 221-240). İstanbul: İletişim.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. Buckingham: Open University Press.
- Connor, W. (1994). *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press.
- Duran, R. (2012). Futbolukürdi: Futbol ve Kürtler. *Futbol ve Kültürü*, 251-260
- Erdoğan, N. (1993). Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik. *Birikim Sosyalist Kültür Dergisi*, 26-33.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayın.
- Jordan, G.&Weedon, C. (1995). *Cultural Politics: Class, Gender, Race and the Postmodern World*. Oxford: Blackwell.
- Goldblatt, D. (2007). *The Ball Is Round : A Global History of Football*. London: Penguin Books.
- Gökalp, E. (2004) Türkiye'de Spor Basını ve Milliyetçilik Söylemi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Gökçaftı, M. A. (2008). *"Bizim İçin Oyna" Türkiye'de Futbol ve Siyaset*. İstanbul: İletişim .
- Gözelekli, S. (2006). Forza Livorno! *Birikim Sosyalist Kültür Dergisi*.
- Hobsbawm, E. (1990). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hobsbawm, E. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı.
- İnan, A. (1969). *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kedourie, E. (1994). Self-Determination. E. Kedourie içinde, *Nationalism*. Oxford : Blackwell.
- Keyman, F. (1997). Kemalizm, Modernite, Gelenek. *Toplum ve Bilim*, 84-99. İstanbul: Birikim.

- Kili, S., & Gözübüyük, Ş. (1985). *Sened-i İttifaktan günümüze Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Kohn, H. (1949). The Paradox of Fichte's Nationalism. *Journal of the History of Ideas* X, 319-343.
- Kuper, S. (2004). *Ajax: Hollandalılar ve Savaş-II. Dünya Savaşında Avrupa'da Futbol*. İstanbul: İthaki.
- Kuper, S. (2012). *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*, İstanbul: İthaki.
- Lanfranchi, P. (1993). 1920-1938 Döneminde Avrupa'da Futbol- Uluslararası Bir Ağın Gelişimi. R. Horak, W. Reiter, & T. Bora içinde, *Futbol ve Kültürü* (s. 263-275). İstanbul: İletişim.
- Nişanyan, S. (1995). "Kemalist Düşünce'de 'Türk Milleti' Kavramı". S. Nişanyan içinde, *Türkiye Günlüğü*.
- Oral, M. A. (1954). *Türkiye Futbol Tarihi*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları*. Ankara: Doğubatu.
- Poole, R. (1990). *Nation and Identity*. Londra: Routledge.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Smith, A. D. (1991). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (1996). Nationalism and the Historians. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 175-197). Londra: Verso.
- Smtih, A. D. (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. Ankara: Dost.
- Türkiye Futbol Federasyonu. (1992). *Türkiye Futbol Tarihi*. İstanbul: TFF Yayını.
- Üngör, E. (1965). *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- Wahl, A. (2005). *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü*. İstanbul: YKY.
- Weeks, J. (1998). Farklılığın Değeri. J. Rutherford, *Kimlik/Topluluk/Farklılık* (s. 85-100). İstanbul : Sarmal.

Yıldız, A. (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim.

- (<http://www.ligtv.com.tr/haber/mesut-ozil-secimini-yapti>)
- (http://www.fcstpauli.com/staticsite/staticsite.php?menuid=2489&to_pmenu=1013)

